

Radovan Vidović
Split

PRILOG POZNAVANJU SPLITSKOG SUVREMENOG VERNAKULARA NA LEKSIČKOJ RAZINI

UDK 800.87.801.1

Rad primljen za tisak 30. lipnja 1991.

Čakavska rič, Split 1991, br. 2.

Svrha je ovim analizama da ispituju rječnik vernakulara suvremenih splitskih mladih naraštaja služeći se građom koja je najvećim dijelom prikupljena u radu sa studentima prve godine Filozofskog fakulteta u Splitu.* Ispitivanje se obavljalo putem raznih anketa, posebno sastavljenih testova, zadanih tema itd. Osim toga, sakupljeni su, uz pomoć studenata, i zidni grafiti iz Splita i bliže okolice, objavljeni su, uz analitičke komentare, studentski dijaloški sastavci, a također izbor studentskih sastavaka o temi koja se smatrala relevantnom za naše istraživanje. U leksičkoj analizi posebna je pažnja obraćena i odnosima između autohtonog hrvatskog čakavskog leksičkog elementa i onoga aloglotskog.

Grada je elaborirana kvantitativnom leksikostatističkom metodom a rezultati su iskazivani u postocima.¹

Analizom rješenja, odgovora i tekstova anketiranih studenata trebalo je dobiti odgovore na ova pitanja:

— Kakvu su ulogu u promjenama tijekom stoljeća imala (i imaju) migracijska

* Srdačno zahvaljujem svojim studentima prve godine Filozofskoga fakulteta u Splitu, posebno studentu Jakšić Braliću, koji su zainteresirano surađivali sa mnom u sakupljanju grada te u anketiranju i testiranju. Ovdje se objavljuje dio rada kojemu je naslov *Splitske leksičke teme*, koji je pak poglavlje rada na projektu što ga organizira i financira Fond znanosti Republike Hrvatske, a nosilac mu je Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet u Splitu; naziv je projekta *Suvremeni hrvatski jezik i njegovi odnosi prema drugim jezicima* a zadatak: *Govor grada Splita — Rječnik splitskog govora 20. stoljeća*.

kretanja koja su utjecala na promjene u etnolingvističkom, posebno dijalektalnom sastavu splitskog stanovništva?

— Koliko u anketiranoj grupi ima kojih studenata prema porijeklu?

— Koliko je supstraktnih leksema sačuvano u kojih anketiranih?

— Kakav je odnos između supstraktnih i superstraktnih u dvije sukcesivne generacije (1988/1989 — 1989/1990)?

— Što je s pojavom leksičkog alterniranja/dubletiranja?

— Za koje su se lekseme kao za jedino rješenje izjasnili studenti koji tvore skupinu izrazitih čakavaca ili polučakavaca?

— Za koje se nije izjasnio nitko iz te skupine?

— Što pokazuje detaljnija analiza anketnih testova studenata koji imaju tzv. izrazito splitsku biografiju?

— Kakav je tip izbora u ponuđenim leksemima mogućnostima najčešći?

— Kakve je podatke dala analiza 13 izabranih riječi, karakterističnih za čakavske govore srednje Dalmacije, koja je provedena u skupini od 11 studenata, koji su inače u najvećem broju (u anketnom testu) sačuvali lekseme iz starijega sloja?

— Što nam može pokazati leksemsko-frazemski izbor pozdrava u suvremenom splitskom studentskom vernakularu?

— Što je s upitno-odnosnom zamjenicom *što/ča* kao kriterijem čakavosti?

— Kakva je idiolektalna leksička situacija pojedinih studenata koji su manji ili veći dio svoga školovanja završili na čakavskim otocima pred Splitom a sada nastavljaju školovanje na splitskim fakultetima?

— Kako suvremeni splitski studentski naraštaj u dobi od 18 do 20 godina razumije splitski govor prvih desetljeća ovoga stoljeća te kako doživljava i ocjenjuje stupanj humorističnosti jednog teksta u tom govoru?

1.

Stoljećima je grad Split bio gravitacijski centar kojemu su težili osvajači, bje-gunci i doseljenici iz bližega i daljeg zaleđa te sa srednjodalmatinskih otoka. Bilo je tijekom stoljeća doseljenika također iz drugih krajeva i zemalja, ponajviše iz Italije, ali oni kvantitativno, brojčano, nisu nikada mogli ni izbliza doseći snagu življa što je pritjecao iz regija njegova hrvatskog zaleđa ili s otočja.

Do kraja 18. stoljeća, to jest do propasti Mletačke Republike, najbrojniji su doseljenici u Splitu bili Poljičani, pa su njihovi potomci dali etnički i jezični pečat splitskim i *varošima* i *Gradu*. Prema tome može se pretpostaviti da je taj živalj govorio idiomom koji je u prvih doseljenika bio više čakavski (u 15. ili 16. stoljeću), a zatim sve više pokazivao štokavske osobine. To je ovisilo o vremenu u kojemu su se doseljavali, a također i o tome iz kojih su se Poljica doseljavali: Gornjih (više štokavskih), Srednjih, ili Donjih, Primorskih (koja su bila najviše čakavska).

Novija arhivska istraživanja splitskih matica iz 16. i 17. stoljeća (za razdoblje

od 1570. do 1630. god.) pokazuju da se u to vrijeme u Split doselilo 658 imigranata iz hrvatskih naselja. Od njih je oko 77,6 % došlo iz čakavskih naselja, a samo oko 22,4 % iz štokavskih. Samo iz Poljica ih je došlo 127, iz Brača 80, Kaštela 79, Trogi-
ra 53. To je 67% svih čakavskih doseljenika a ujedno obilata polovica (51,5 %) svih doseljenika u Split u razdoblju od šezdesetak godina.²

Već u 17. stoljeću veoma se pojačalo doseljavanje iz štokavskih krajeva (Bosne), a ono će u idućim stoljećima biti sve jače. Brojke nam o tome govore sasvim jasno. Dok 1611. od 1644. oko 70 % doseljenika potječe iz čakavskih naselja, 23 % iz hibridnih čakavsko-štokavskih (Poljica i Žrnovnica), a samo 7 % iz štokavskih (Bosne, Imotskog, Sinja), dotle u razdoblju od 1645. do 1700. postotak čakavskih doseljenika pada na 52,3 %, iz hibridnih raste na 17,7 %, a iz onih štokavskih na gotovo 30 %.³

Ako splitski hrvatski govor u dvadesetom stoljeću usporedimo s Marulićevim jezikom s jedne strane, te istovremenim čakavskim ili čakavskim govorima na otocima srednje Dalmacije s druge strane, vidimo da se taj splitski vernakular ne može nazvati pravim čakavskim. U najboljem slučaju on zaslužuje naziv štokavoidnog čakavskog, polučakavskog idioma. To proizlazi iz mnogih njegovih nečakavskih crta, od kojih je najočitija jedna fonološka: dvostruki naglasak (tzv. Doppelakzent). Pravo je imao Josip Smodlaka koji je taj splitski govor 19. stoljeća nazvao »posebnim polučakavskim narječjem«.⁴

Godine 1928. Split je od svojih gotovo 36.000 stanovnika imao 63 % rođenih u gradu,⁵ među doseljenima su prednjačili oni iz primorskih i otočnih mjesta splitske okolice, među kojima su na prvome mjestu Bračani, pa Hvarani, Omišani, Šoltani, Kaštelani, Poljičani. Dakle, još je uvijek bila jaka imigracijska struja koja je u grad donosila čakavsko ili polučakavsko stanovništvo.⁶ Doduše, njihov govor nije bio isti kao i splitski jer se u to vrijeme čakavski govori velikih otoka pred Splitom — Brača, Hvara, Visa, pa i Šolte — u mnogome prilično razlikuju od splitskoga.

Već je Rubić u svojoj studiji prije 60 godina istaknuo nekoliko relevantnih činjenica, iznio točna zapažanja te predvidio kretanja koja će se kasnije obistiniti. Uočio je da je Split već dvadesetih godina našega stoljeća izgubio svoju individualnost, svoj identitet, kako sve više postaje »mozaik dalmatinskih elemenata, kako je »razbijena kompaktnost splitskog autohtonog žiteljstva«, »razbijena tradicija grada«, i da postoji konstantna raznoličnost žiteljstva«. Zapazio je sasvim točno: »Budući da je u Splitu najjača gravitacija, kampanilističke oznake njegova grada su najviše propale.«⁷ Na kraju je zaključio realnom prognozom: »U Splitu, dakle, kao metropoli primorja i najvećoj našoj luci naravski da će prevladati broj pridošlica pred onim autohtonih.«⁸

U razdoblju nakon drugoga svjetskog rata, od 1945. do 1960. godine, bilo se nešto pojačalo doseljavanje sa čakavskih otoka pred Splitom, a zatim se ta imigracija sve više i brže tanjila. Prema novijim statistikama, za četverogodište 1977–1980, kretanje je bilo ovakvo: iz nečakavskih naselja stiglo je u Split čak 92 % a iz čakavskih samo 8 % pridošlica. . .⁹

Demografska slika Splita najviše se promijenila u minulih nekoliko desetljeća. Više i brže nego ikada prije. To osobito vrijedi za razdoblje od (otprilike) 1960. do 1980, pa i dalje.¹⁰ Split kao najveće i najsnažnije gravitacijsko središte na Jadranu, posebno u Dalmaciji, ne privlači samo brojne doseljenike radi zaposlenja nego

isto tako brojne mlade ljude, učenike i studente. Neki se od tih nakon završena školovanja stalno nastanjuju u Splitu. Ti doseljenici, mnogi ispočetka privremeni pa kasnije stalni, uz one već prije doseljene u nekoliko valova, ili pak kontinuirano tijekom gotovo pol stoljeća, gotovo iz cijele Jugoslavije, a najviše s područja Dalmacije i nekih susjednih mjesta Bosne i Hercegovine, pridonose brzom promjeni kako demografske tako i sociolingvističke slike Splita. U tim promjenama on, kao stari hrvatski grad na obalama jadranskoga dijela Mediterana, i gubi i dobiva — kako u čemu.

2.

U anketi su sudjelovali studenti i studentice prve godine studija splitskog OOUR-a Filozofskog fakulteta u Zadru u školskoj godini 1988/1989. i dio studenata prve godine u 1989/1990 ukupno njih 137.^{9a}

Iz popisa riječi u anketi te njihove sistematizacije unutar brojeva od a) pa dalje može se razabrati kao su gotovo u čitavu popisnu na prvome mjestu, tj. označene s a), riječi iz supstrata splitskoga govora, koje su istovremeno gotovo redovito leksemi iz srednjodalmatinskih čakavskih govora. Takva sistematizacija omogućila je da se kasnije dobiju podaci o tome koliko je u kojega studenta sačuvano leksičkog supstrata, kojih leksema, u kojem liku, te da se utvrdi idiolektalna situacija pojedinog govornika i njezina ukorištenost u njegovoj biografiji, ili iskorištenost iz nje. Pokazali su se doduše pojedini ali vrlo zanimljivi slučajevi ne samo dijalektalne dvostrukosti nego i trostrukosti.

Anketa je bila sastavljena od 200 numeriranih pojmova, a za svaki je pojam bilo ponuđeno nekoliko leksema, redom kako su se vjerojatno mogli očekivati na splitskom govornom području, tako da su navedene varijante bile označene a), b), c), itd. Uz to je studentima bilo pripomenuto da, osim navedenih, mogu unijeti i one što ih oni upotrebljavaju a kojih u popisu nema, i to uvijek u onom idiolektalnom obliku koji svaki od njih upotrebljava u *svakodnevnom razgovornom jeziku sa svojim vršnjacima*. Također su bili upozoreni da unose — redom frekvencije upotrebe — sva rješenja kojima se služe, ako ne upotrebljavaju samo jedan leksem. Te su se upute kasnije u provedbi pokazale potrebnima jer su neki studenti dodali leksemske, fonološke pa i morfološke varijante koje u tekstu ankete nisu bile predviđene, a koje su katkada bile neočekivane i vrlo zanimljive.

U popis sam nastojao unijeti jedan od mogućih izbora leksema iz svakodnevnoga života, tako da ih bude ne samo iz materijalnog reda stvarnosti nego također iz apstraktnoga. Osim toga, budući da je riječ o anketi koja treba poslužiti za dijalektološko ispitivanje, nastojao sam ponuditi na izbor ne samo lekseme strane etimologije, konkretno romanizme, tj. talijanizme, kojih je u srednjodalmatinskim govorima primorskih i otočkih mjesta nekada bilo prilično, nego i starije hrvatske čakavske lekseme, npr. *daž*, *greš* i sl.

Studenti su isto tako naveli osnovne biografske podatke o sebi i svojim roditeljima te obavijest o tome jesu li veći dio života proveli s njima i gdje.

Treba istaknuti da su studenti vrlo zainteresirano prionuli pisanju ankete, a iz

brojnih pitanja koja su mi postavljali mogao sam se uvjeriti da su vrlo zauzeto radili i obavili posao za koji su bili zamoljeni.

Tekst ankete

1) abadat / poslušat(i), / šljivit(i); 2) afan / nesv(i)jest; 3) apuntamenat / spoj / sastanak / sudar / rendes; 4) armerun / ormar; 5) as / kolac / jedinica / top / karika (školska ocjena); 6) banj / kupanje (u moru); 7) bandirā / zastava; 8) barba / stric; 9) beštimat / psovati(i); 10) bičve / čarape; 11) biljet / ulaznica / karta; 12) borša / torba; 13) od bote / od cuga / (iz cuga) / od šuba / od tira; 14) botun / puce / dugme; 15) braçolet / narukvica / grivna; 16) bravura / vic / štos / kunst / bāza; 17) bronzin / lonac; 18) bumbavat / pretjerivat(i); 19) butiga / dućan; 20) čakula / trač; 21) čiba / krletka / kajba; 22) daž / kiša; 23) deboto / zamalo; 24) dekapoto / stoposto / posve; 25) dešvat / razbit(i); 26) dišperat se / očajavat(i); 27) dreca / pletenica / kečka / kika; 28) delož / ljubomorani; 29) dentilast / vitak / šlank; 30) diravat / šetat(i); 31) famil(i)ja / obitelj / porodica; 32) ferata / vlak / voz; 33) fešta / svečanost; 34) feta / kriška / šnita; 35) fibra / temperatura / vrućica; 36) fila / rep (red u kojem se čeka); 37) fločavat / lagat(i); 38) forca / snaga; 39) frigat / pržit(i); 40) furešt / stranac / strendžer; 41) gaće / hlače / pantalone; 42) gānga / tulum / veselica (raspojasana); 43) gaštapan / žohar / bubašvaba; 44) gradele / roštilj; 45) grez / prost(ački); 46) guštat / uživati(i); 47) gvante / rukavice; 48) imbrivat se / zalaufat se / požuriti(i) se / zatrčati(i) se; 49) infotat se / razljutiti(i) se / najiditi(i) se; 50) inkantat se / zapanjiti(i) se / blokat; 51) inšempjan / blesav / glup / berlav; 52) jušto / taman; 53) kadenica / lančić; 54) kaleta / uličica; 55) kantun / kut / ugao; 65) karoceta / kolica (dječja); 57) katrida / stolica / sjedalica; 58) kolap / udarac / šok; 59) koltrina / zavjesa; 60) kondut / klozet/ve-ce / nužnik / zahod; 61) konfužjun / gužva / maktljaža; 62) kontreštavat se / prepirati(i) se / kartati(i) se; 63) kurenat / propuh / promaja; 64) koridur / hodnik / portik; 65) kortedavat (se) / hofirati(i) / udvarati(i) se / fačkat(i) (se); 66) košet / bedro / stegno / but; 67) kotula / suknja / šos; 68) krejanca / uljudnost; 69) krešit / poskupiti(i); 70) kučarin / žličica; 71) kukuja mi se / povraća mi se / mučka mi se / riga mi se; 72) kularina / kravata; 73) kumpravenda / piljarica / preprodavačica; 74) kuntenat / zadovoljan; 75) kurijož / znatiželjan; 76) kuverta / čebe / deka / šćavina; 77) kužina / kuhinja; 78) lancun / čaršav / plahta; 79) leroj / sat; 80) lešat / skuhati(i); 81) lumbrela / kišobran; 82) luštre / ljuške (riblje); 83) maća / fleka / mrlja; 84) manča / bašiš / napojnica / tringelt; 85) manganja / feler / mana; 86) manjativa / iće / hrana / klopa / spiza; 87) matun / opeka / cigla; 88) meškinast/slabunjav; 89) mirakul / čudo; 90) miritat / zaslužiti(i); 91) mižerija / bijeda; 92) mobil(i)ja / pokušstvo / namještaj; 93) mona / glupan / buzdo; 94) morbin / objest; 95) moša / pokret; 96) mot / znak / mig / pokret; 97) mularija / balavurdija; 98) muškardin / laf / dasa / mánga / borac / bāja / frajer; 99) nanat / pajkit(i); 100) nagrišpat se / smežurat(i) se; 101) neput / nećak; 102) obilanca / obilje; 103) ofendit (se) / uvri(je)dit(i) se; 104) panceta / špek / slanina; 105) pantagana / pacov / štakor; 106) pape / tata / čaća / čale / čako / stari; 107) pārtit / otputovati(i); 108) pegula / peh / smola / maler; 109) penšjun / penzija / mirovina; 110) perun / pinjur / pantarul / viljuška; 111) peškarija / ribarnica; 112) blazinja / kušin / jastuk / dušek; 113) pituravat / boja(dis)(at)(i); 114) piz / teret; 115) pijat / tanjur; 116) pr(e)žun / zatvor / tamnica / čuza / bajbuk; 117) na prišu / na brzake / na brzinu; 118) pupa / lutka / beba / lujka; 119)

profrajat / potrošiti(i) / spiskati(i) / potrunfat; 120) poma / pomidora / rajčica / paradajz; 121) ponistra / prozor / pendžer; 122) porat / luka; 123) portafoj / takujin / budelar / briktaš / novčanik; 124) portapaki / prtljažnik (u automobilu); 125) portun / veža / haustor; 126) pošcer (poštjer) / pismonoša (listonoša); 127) rabotat / raditi(i); 128) raskrabit / rastopiti(i); 129) rećina / naušnica / minduša; 130) rišcat / rizikirat / riskirat(i); 131) rišpet / poštovanje; 132) ronjat / ronzat / njurgat(i) / grintat / gundat(i); 133) rutavat / podrigivat(i); 134) ruzina / rda; 135) smantan / smotan / smeten; 136) speštat / smećit / zgazit(o); 137) šalša / cušpajz / prilog; 138) šavat / slat(i); 139) šeduta / sjednica; 140) šentada / klupa; 141) šestan / zgodan / skladan / smišan; 142) škafetin / ladica; 143) škina / leđa; 144) škovace / smeće; 145) škužaj! / oprosti! / izvini! 146) škver / brodogradilište; 147) šoldi / pinezi / pare / lova; 148) španjulet / duvan / cigar / cigareta (nazivi za jednu cigaretu); 149) šporak / prljav; 151) štimat / cijeniti(i) / poštovati(i); 151) štuť / sit; 152) šudar(rić) / rupčić / faculet; 153) švogavat se / iskaljivat(i) se / ispuhivat(i) se / izduvat(i) se; 154) šug / saft / umak; 155) šugaman / ručnik / peškir; 156) šumpreš / pegla / glačalo; 157) šušur / buka / bulika / burdil; 158) tak / potpetica (peta); 159) tavaja / stolnjak; 160) tavajol / ubrus; 161) teća / zdjela / šerpa; 162) tišcat / držati(i); 163) trefit (trevit / susrest(i); 164) verdura / zelenje; 165) vešta / haljina; 166) veštiti / odijelo; 167) vijađ / putovanje; 168) z(j)ogatul / igračka; 169) žgincat / uganuti(i) (nogu); 170) žve(l)jarin / budilica / veķerica; 171) žgobovat / rintati(i) / tegliti(i); 172) žmul / čaša; 173) adio! / bog! / zdravo! / čao!; 174) fatureta / fuš; 175) luštrat / glancat / laštiti(i); 176) njok / knedla; 177) arambašić / sarma; 178) škartoc / škarnicl; 179) šalturica / šnajderica / krojačica ; 180) frketa / španga / ukosnica / ferma(ja) / šnala; 181) inkolat / uštirkati(i) / uškrobit(i); 182) tapet / tepih / sag; 183) berekin / mangup / huncut / farabut; 184) škonžuravat / kidisati(i) / mućiti / kinjiti; 185) šuškarija / đinda / bižuterija; 186) greš li? / ideš li?; 187) trotul / zvrk / čigra; 188) jidan / ljut; 189) karota / mrkva; 190) petrusimul / peršun; 191) postole / cipele; 192) fjok / mašna; 193) špinača / špinat; 194) kavul / cvjetača / karfiol; 195) jematva / trganje / berba (grožđa); 196) besida / ri(je)č; 197) bjankarija / veš / rublje; 198) bruškin / četka; 199) ćikara / šolja / šalica; 200) zafastat se / zamazati(i) se (pri jelu, od jela).

Etimološka je slika ovoga anketnog testa ovakva: od leksema koji su ponuđeni na prvom mjestu ima ih 19 hrvatskog porijekla (starijega sloja, koji su karakteristični za čakavske govore), 180 talijanskoga (uglavnom mletačkog), i jedan latinskog. Od ostalih leksema neki su također iz supstrata čakavskih govora, bilo splitskog ili otočkog prve polovice ovoga stoljeća. Njihova je etimološka struktura ovakva: 31 hrvatskog porijekla, 14 talijanskog, 2 njemačkog i jedan francuskog. Talijanskih je, dakle, tuđica bilo iz standardnog talijanskog (znatno manji broj) ili mletačkog govora (mnogo veći broj), oko 90%.

Što govore biografski podaci o anketiranim studentima? Koliko ima onih koji su od rođenja do dana pisanja ankete stalno živjeli u Splitu, zatim koliko ih ima u ostalim grupama. U prvoj grupi su 72 studenta, tj. oko 52,5% od 137 podvrgnutih anketiranju; u grupi onih koji borave u Splitu tek od početka studija ima ih samo dvadeset i dvoje (16%), što sve skupa čini 68,5%, pa ostatak od 31,5% ispunjavaju razne kombinacije. Konačno, koliko ima studenata koji su se rodili na čakavskim otocima, tamo se školovali i tek na studij došli u Split? Njihov je broj vrlo malen: svega 6, pa ih u općoj populaciji od 137 ispitanih ima jedva 5,4%.

Od svih anketiranih studenata (137) najbrojniji su oni (ima ih 58 ili oko 42,3%) u čijim anketama ima od 41 do 80 (tj. oko 20–40%) sačuvanih supstraktnih leksema. Onih koji su sačuvali od 80 do 180 takvih leksema (40–90%) manje je, ima ih 37 (tj. oko 20%). Anketâ s vrhunskim vrijednostima (npr. više od 130) ima pak samo 13, a samo jedna anketa ima 179, što je ujedno maksimum.

Kakva će se slika dobiti ako se usporedi broj supstratnih leksema s onima superstratnima u dvije sukcesivne generacije: 1988/1989. i 1989/1990? U grupi »potpunih« ili »pravih« Splitskana studenata od sedmero njih u svakoj godini podaci su ovakvi:

1988/1989.	1989/1990.
1) 140 (Mišetić)	1) 75 (Guić)
2) 143 (Marušić)	2) 82 (Martinis)
3) 151 (Paut)	3) 82 (Ugrin)
4) 154 (Pavičić)	4) 90 (Bakotić)
5) 154 Pivčević (Pivčević)	5) 113 (Grenc)
6) 167 (Duplančić)	6) 114 (Dragičević)
7) 167 (Jakaša)	7) 115 (Kulić)

Već je na prvi pogled vidljiva poprilična razlika: sedam frekventnijih anketa iz 1990. osjetno zaostaje u broju starijih leksema za onima iz prošle godine. Iz toga se može zaključiti da se stari leksik vrlo brzo gubi pred novim koji ga zamjenjuje. Lanjska sedmorica imaju, ukupno zbrojeno, 1076 poena, ovogodišnja samo 671. Uz pojedine brojeke naveo sam i prezimena da se vidi kako među njima, osobito u drugom stupcu, ima sve manje splitskih prezimena iz prošlih stoljeća.

Prije nego što smo organizirali pisanje ankete, realno je bilo očekivati da će u kolokvijalnom jeziku mojih studenata, u idiolektu gotovo svakog pojedinca, biti leksičkih alternacija (dubleta, višestrukosti). Zbog toga sam studentima i napomenuo da unesu i one lekseme koje upotrebljavaju kao dubletu, alternaciju. Ako pak jednoj od njih daju prednost u frekvenciji (uopće) ili jednu upotrebljavaju samo u jednoj situaciji, a drugu u drugoj, onda sam u nekim slučajevima ispitivao koje su to situacije, čime su određene. Alternacijâ (dubleta) ima u mnogim anketnim listićima, u nekima relativno mnogo.

Listajući građu od oko 200 anketnih upitnika možemo usporednom analizom rješenja pojedinih brojeva (izraza) u raznih ispitanika doći do zanimljivih i induktivnih podataka. Za usporedbu uzet ćemo grupu od 11 studenata, i to onih koji su u svojim upitnicima pokazali velik udio supstratnih rješenja, iznad 140 do 200, a od kojih osmero ima potpunu splitsku biografiju, jedan hvarsku, jedan bračku i jedan višku. Budući da se tako odabrana grupa sastoji od izrazitih čakavaca ili makar polučakavaca, pogotovo će biti zanimljivo zapaziti kako su pojedini od njih reagirali na mogućnost izbora očitih leksičkih inovacija.

a) *Riječi za koje su se kao za jedino rješenje izjasnili svi u grupi*

2) *afan*, 5) *as(ocjena)*, 6) *banj*, 7) *barba*, 8) *beštimat*, 12) *borša*, 14) *botun*, 15) *bračolet*, 19) *butiga*, 20) *ćakula*, 23) *deboto* (jedan kao drugu varijantu navodi *zamalo*), 26) *dišperat se*, 33) *fešta*, 34) *feta*, 35) *fibra*, 38) *forca*, 39) *frigat*, 41) *gaće* (u znač. hlaća), 44) *gradele*, 45) *grez*, 46) *guštat*, 51) *inšenpjan*, 54) *kaleta*, 55) *kantun*, 57)

katrida, 59) koltrina, 62) kontreštavat (se), 69) krešit, 70) kućarin, 75) kurijož(ast), 77) kužina, 78) lancun, 80) lešat, 81) lumbrela, 87) matun, 88) meškinast, 89) mirakul, 91) mižerija, 92) mobilja, 96) mot, 97) mularija, 100) nagrišpat se, 103) ofendit (se), 105) pantagana, 107) pãrtit, 108) pegula, 110) perun / pinjur, 111) peškarija, 113) pituravat, 114) piz, 115) pijat, 120) pomidor / poma, 121) ponistra, 122) porat (u jednoga se studenta kao druga mogućnost navodi lúka), 124) portapak(i), 125) portun, 129) rećina, 132) ronjat / grintat / ronzat, 133) rutavat, 134) ruzina, 136) speštat / smećit, 138) šavat, 142) škafetin, 144) škovace, 145) škužaj, 146) škver, 149) šporak, 151) štuf, 155) šugaman, 158) tak, 159) tavaja, 160) tavajol, 161) teća (u jednoga studenta kao druga mogućnost zdjela), 165) vešta, 166) veštit, 174) fatureta, 176) njok(i) (u jednoga studenta kao druga varijanta knegla), 178) škartoc, 182) tapet, 188) jidan (u jednoga studenta kao druga var. bisan), 190) petrusimul, 191) postoli, 192) fjok, 194) kavul, 198) bruškin, 199) ćikara.

b) Rijeći za koje se nije izjasnio nitko u grupi

27) dreca (pletenica, kikica), 42) ganga (tulum), 139) šeduta, 180) frketa / fermaja (španga); samo jedna studentica sa Visa (Slavić) ima 42) gãnga (umj. tulum) , 47) gvante (umj. rukavice), 48) inbrivat se (umj. zalaufat se / požurit se), 66) košet (umj. bedro / but), 168) zjogatul (umj. igraćka).

Rijeći su, dakle, u prvoj grupi mnogo brojnije, ima ih 86, pa tvore 43% svih rijeći u anketnom upitniku. Druga je grupa malobrojna, samo 4.

Pogledat ćemo detaljnije primjer ankete studentice, koja ima potpuno splitsku biografiju, tj. koja je rođena i cijelo vrijeme živjela u Splitu, također i njezini roditelji, a nosi jedno od starijih splitskih prezimena ili iz bliže splitske okolice (Bakotić). Ona, prema anketi, upotrebljava 90 supstraktnih leksema, od tih 54 alternira, i to tako da točno jednu polovicu (27) zamjenjuje drugim supstraktnim, a drugu polovicu superstraktnima. To izgleda ovako (leksem kojemu se u zamjeni daje prednost na prvom je mjestu te potcrtan):

1) *poslušati* / obadavat, 3) *sastanak* / rendes, 10) *bičve* / čarape, 11) *karta* / ulaznica, 12) *borša* / torba, 14) *botun* / dugme, 15) *narukvica* / braćolet, 19) *dućan* / butiga, 24) *stoposto* / dekapoto, 27) *pletenica* / kika, kikica, 30) *điravat* / šetat, 31) *familja* / porodica, 32) *ferata* / vlak, 33) *fešta* / svečanost, 35) *fibra* / temperatura, 38) *snaga* / forca, 41) *gaće* / hlaće, 42) *tulum* / žurka, 43) *gaštapan* / žohar, 44) *gradele* / roštilj, 45) *prost* / grez, 49) *naljtit se* / najidit se, 50) *zapanjit se* / blokat, 51) *glup* / blesav, 55) *kantun* / ugao, 57) *katriga* / stolica, 59) *koltrina* / zavjesa, 60) *ve-ce* / zahod, 70) *kućarin* / žličica, 71) *povraća mi se* / riga mi se, 73) *kumpravenda* / preprodavaćica, 76) *kuverta* / deka, 80) *lešat* / skuhat, 81) *lumbrela* / kišobran, 95) *pokret* / moša, 104) *panceta* / slanina, 117) *na prišu* / na brzinu, 121) *prozor* / ponistra, 129) *rećina* / naušnica, 140) *klupa* / šentada, 141) *smišan* / zgodan, 145) *pardon!* / izvini!, 152) *rubac* / maramica, 164) *zelen* / verdura, 165) *vešta* / haljina, 166) *veštit* / odijelo, 173) *bog!* / zdravo!, 175) *luštrat* / glancat, 198) *ćetka* / bruškin, 199) *šalica* / ćikara.

Treba još napomenuti da je anketirana studentica izjavila da u nekoliko parova jednako, ili otprilike jednako često upotrebljava oba leksema u paru, možda npr. *batun* / *dugme*, *fešta* / *svečanost*, *glup* / *blesav*, *kumpravenda* / *preprodavaćica*, *lumbrela* / *kišobran*, *luštrat* / *glancat*, ali da konačno ipak prednost daje jednome.

Zanimljivih slučajeva dubletiranja bilo je i u drugim anketnim listićima. Poseban je primjer studenta s prezimenom koji ne nosi poznatije, tj. frekventnije starije splitsko prezime (Jenik), a od rođenja je uvijek boravio u Splitu. Od 200 pojmova on alternira leksemiska rješenja u 141 slučaju, od toga 128 pojmova dvostruko, a 13 i trostruko! Gotovo se u svim slučajevima daje prednost leksemu iz starijeg sloja.

U okviru ovih istraživanja zamolio sam studente da napišu sastavak o temi »Moj najtužniji doživljaj« ili »Moj najsmješniji doživljaj« i napomenuo im da se pri tome služe svojim autentičnim idiolektom kakav upotrebljavaju u razgovoru sa svojim vršnjacima. Spomenuti student je odabrao temu »Moj najsmješniji doživljaj«.

Moj najsmješniji doživljaj

Bilo je to davno, veoma davno, jema sigurno dvadeset godina, još nisan iša u školu, pa će ova štorija jemati svojih »buzi« jerbo su moja sićanja slaba, sve je to iz priči mojega oca.

Bilo je lito vruće i sparno, kâ i svako splitsko lito. Svake večeri bi roditeljima i sestron prošeta po gradu. Jedna večer je bila poticaj ovoga što ću napisat, u stvari to je počelo par dana ranije. Poslin večere spustili smo se u grad. Riva, Pjaca, Pjaca de fruti, Prokurativa, Peristil, i ostali dilovi oko i u Dioklecijanovoj palači bili bi krcati svita, što naših šta fureštih.

Otac i mater šetajući bi pričali, i u jednom momentu otac je spomenija materi da će biti neka fešta povodom nekog praznika i da će biti vatromet. Pita san oca što je to vatromet, a on mi je reka da ću to vidit ubrzo. Tija san ga još jednom pitat, ali smo prošli kraj pašterije, a sestra i ja istovrimeno smo zastali i postavili zahtjev kojeg otac nije moga odbit: — Oćemo sladoled!

Pâ je mrak pa smo lagano šetajući s noge na nogu došli doma. Dočekala nas je baba sa svojim »svetin« i uobičajenin pitanjima jesmo li gladni i što ćemo jist. Bija san umoran, a i nisan tija pokvarit gušt od sladoleda pa san reka da nisan gladan i da iden leć. Skinija san se, ali nisan odma zaspâ, razmišlja san o tom vatrometu, roketama, šta će to bit. Zaspâ san.

Iz dana u dan, svima san doma dosadiva, popeja san im se na glavu s tim pitanjem šta je to vatromet i kada će bit. Doša je i taj dan, mom nestrpljenju nije bilo kraja. Odma poslin obida san se obuka i tako čeka sve do poslin večere. Uz babin blagoslov smo se spustili niz Veli varoš do naše lipe Rive. Bilo je puno svita i dice. Sve je bilo veselo, pivalo se, jilo i pilo, šetalo i skakalo, a najviše se čula dičja skrika i vika. Čeka se je vatromet, čekalo se da padne mrak, da fešta od vatrometa počne. Probivali smo se kroz more ljudi do samog kraja Rive i ima san šta i vidit: porat krcat malin i velikin brodicama. Bile su okićene raznobojnin lampjunima i feralima. Promislija san: jo da mi je bit u jednoj brodici i lagano se vozikat po portu, koji bi to bija gušt. Jema san sriće, otac je vidija jednega prijatelja kako sa brodicon kruži po portu. Kad je doša blizu Rive, otac ga je zazva, a prijatelj mu je dâ sinjal di da ga čekamo. Čovik je brzo doša, ušli smo u brodicu. Bilo je malo straja jerbo san prvi put sija u brodicu, ali brzo me je prošlo, a srići nije bilo kraja. Došli smo nigdi posrid porta. Bila je markla noć jer miseca nije bilo te večeri. U moru je bio samo odsjaj svitla od lampjuna i ferala na brodican, bilo ji je svi koluri.

Odjednom je nešto puklo, kâ grmjavina, svi su pogledali u nebo i ja za njiman. Jeman san što vidit: crvena roketa se razlila nebon. Nije proša ni minut, a za njon jedna za drugon, roketa za roketon, svih koluri, parale su nebo, piturale su ga. — Poćeja je vatromet, — reka je otac. Međutim, nešto nije vajalo.

Pripa san se te grmjavine, parilo je da gromi tuču iz vedra neba. Stiska san se uz mater, jema san osjećaj da sve rokete padaju prema meni. Poćeja san plakat, mater i otac su me po-

čeli smirivat, ali pomoći nije bilo, čuli su samo jedno kroz jecaj — »Oću doma!« Tako je i bilo, očev prijatelj nas je iskrca na Mateujušku. Vuka san oca i mater doma, iako su oni tili ostat gledat vatromet do kraja. Išli smo Križevon ulicon i svaki put kad bi čuja da je opalilo, stresa bi se. Došli smo doma, baba me vidila uplakanog. Šta nije sve izgovorila ocu i materi! Oni su se smijali i zafrkavali, ja san se stiska uz babu i pomalo se smirija. Ponistra je bila otvorena pa san vidija odsjaj roketi. Otiša san na teracu s babon i s njen nastavija gledat vatromet. Ona mi je rekla da to nije ništa i da se ne plašin. Nisan ništa reka, samo san gleda prema portu. Za po ure vatromet je svršija, buka i šušur je prista, a nebo je ostalo još piturano. Baba me odvela u kuću, skinula i legla. Zaspas san odma. Par dana su me zafrkavali, a baba me branila i kontravala jin. Ja san sam sebi reka da nikad neću više uteć sa vatrometa i da se neću bojati obični roketi, pa njih su ljudi napravili da bi se veselili. Danas, kad se toga sitin, smijen se sam sebi i žalin šta više nema takvih fešti u našen lipon Splitu.

Da bismo utvrdili razlike između toga suvremenog primjera (1988. god.) splitskog govora u ustima jednog studenta i onoga kakav je mogao biti ili jest u ustima Splićana koji su rođeni otprilike između početka ovog stoljeća i drugog svjetskog rata, usporedit ćemo ovdje tekst našega studenta i moguću stariju splitsku verziju pa navesti one jezične pojave koje bi bile drukčije:
(redom kako se pojavljuju u tekstu)

Studentov tekst

veoma
još
iša
školu
jemati
svojih
splitsko
roditeljima
što
ustvari
par (dana)
ranije
spustili smo se
oko
šta
naših
fureštih
šetajući
spomenija
biti
neka
povodom
biti
što
jednom
istovremeno
postavili zahtjev

Starija verzija

puno
jošćec
odi(ja)
skulu
jemat
svoji
splisko
roditejima(n)
ča
za pravo reć
koji dan
pri(n)
skalali smo se
okolo
ča
naši
furešti
šetajuć
spomenuja
bit
nika
u prigodi
bit
ča
botu
u isti maj
zapitali ništo

kojeg
nije
šetajući
uobičajenin
što
tija
iden
skinija
tom
šta
dosadiva
im
s pitanjem

Studentov tekst (1988)

šta
taj
mom
nestrpljenju
nije
odma
tako
najviše
čeka se je
padne
počne
ljudi
ima
šta
brodicama
lampjunima
feralima
raznobojnim
jednoj
lagano
vozikat
prijatelja
kruži (po moru)
prijatelj
nije
negdi
nije
bio
od lampjunâ
od feralâ
odjednon
nešto

ča ga
ni(j)
šetajuć
obišnin
ča
tija / otija
gren
svuka
temen
ča
griza
jin
pitajuć

Starija verzija

ča
oti
mojen
nestrpjenju
ni(j)
oma(r)
takoc
najviše
čeka se
pade
počme
judi
jema
ča
brodican
lampjunima(n)
feralima(n)
u svake kolure, u sto koluri
jednon
polako, pomalo
vožit
prijateja
diraje
prijatej
ni(j)
nigdi
ni(j)
bija
od lampjuni
od ferali
u jedan put
ništo

šta	ča
crvena	crjena
nije	ni(j)
međutin	mejutin
nešto	ništo
nije	ni(j)
grmljavine	grmjavine
jema san osjećaj	parilo mi se
nije	ni(j)
prijatelj	prijatej
šta	ča
nije	ni(j)
odsaj	sjaj, rifleš
njom	njon
nije	ni(j)
prista	ferma
(me) skinula	(me) svukla
par (dana)	niko(li)ko (dan)
više	više
bòjati	bòjãt
običnih	obišni
njih	nji
ljudi	judi
šta	ča
više	više
nema	nima
takvih	takovi

Splitski se čakavski prve polovice našega stoljeća već poprilično bio raščakavio od npr. Marulićeva, s jedne strane, a od srednjodalmatinskog otočkog s druge, tako da se već onda bio uvelike približio štokavskom (štakavskom) na gotovo svim jezičnim razinama. Taj se proces ubrzano nastavio poslije drugoga svjetskog rata, osobito nakon velikih doseljavanja iz štakavsko-ikavskih područja šezdesetih godina i kasnije.

U tekstu sastavka se dobro vide promjene na svim razinama:

— *Leksemskoj*: nigdje se nije sačuvala upitno-odnosna zamjenica *ča*, nego je svugdje zamijenjena sa *šta*; starija leksemaska ili frazemaska rješenja zamijenjena su novima iz standardnog hrvatskog, npr. *odit* / ići; *za pravo reć* / ustvari; *skalat se* / spustiti se; *u prigodi* / povodom; *botu* / jednom; *u isti maj* / istovremeno; *zapitat* / postaviti zahtjev; *gren* / idem; *svuč se* / skinuti se; *koluran u sto koluri* / raznobojan; *ujedanput* / odjednom; *parilo mi se* / (jema san) osjećaj; *fermat* / prestat; *nikoliko* / par (dana); *điravat* / kružiti.

— *Fonemskoj*. Takve su promjene najčešće pa se iz navedenih primjera lako uočavaju: gubljenje finalnoga *-h* (koji se u splitskom govoru inače gubi u svim pozicijama): *jūdī*, *svojī*, *obišni*, *takvī*, sve u gen. pl.; *j* na mjestu gdje je u štok. *lj*: *ne-strpjenje*, *judi*, *prijatej*, *grmjavina*, *roditej*; slučajevi dodatnih suglasnika na kraju riječi (*n*, *c*, *r*): *jošćec*, *roditejiman*, *temen*, *omar*, *lampjuniman*, *feraliman*; suglas-

nik *j* na mjestu štok. *d*: *mejutin*, zatim umetnut tamo gdje ga u štok. nema: *višje*. Osim nabrojenih ima i drugih pojava karakterističnih za srednjodalmatinske čakavske ali također i štakavsko-ikavske govore. I ovdje možemo napomenuti da se govor mlade splitske generacije, gotovo na svim jezičnim razinama uvelike približio štakavsko-ikavskim govorima splitskog bližeg pa i podaljeg zaleđa a time ujedno još više nego prije udaljio od srednjodalmatinskog čakavskog otoka pred Splitom (Braća, Šolte, Hvara i Visa).

Osjetljivost, dakle, koja se katkada osjeća i u mladih Splićana prema doseljenicima iz dalmatinskog zaleđa nije prvenstveno uzrokovana značajnim lingvističkim (dijalektalnim) razlikama, dapače mnogo ima izoglosa koje povezuju idiolekte većine mladih Splićana s onima u mladih stanovnika s tih područja, nego razlikama prvenstveno sociološke i psihološke naravi, potenciranim i hranjenim animozitetom i nepovjerenjem što ih starosjedilac u kulturnoj urbanoj sredini, k tome mediteranskoj, osjeća i očituje prema došljaku, koji je, često, na »nižoj« sociološkoj razini, drugih navika, običaja i neurbanog, folklornog načina ponašanja. K tome starosjedilac, u ovom slučaju Splićanin, svejedno kojega koljena, gotovo uvijek tretira došljaka kao potencijalnog uzurpatora, kojemu današnje vrijeme i društvene prilike idu naruku. (Zanimljivo je a i poučno da u tome nepovjerenju, i ne samo nepovjerenju nego upravo u kritici i napadima na »necivilizirano« ponašanje mladih došljaka, katkada najotvoreniji i najoštriji oni koji su sami došli u grad — »prekjučer«).

Nije, dakle, riječ ni o bitnim ni o mnogim dijalektalnim razlikama. Dovoljne su već i ove: artikulacija pojedinih glasova, osobito *č* i *ć*, zatim naglasak, npr. *mědicinski*, *filozofski*, *pědagoški*, *Mārjan*, *ně mogu*, koji je karakterističan za štakavsko-ikavske govore splitskoga zaleđa.

Međutim ima jedna razlika koja, iako suptilna, ipak izrazito odvaja mlade naraštaje studentske dobi onih koji su cijeli život proveli u Splitu od onih koji su svojim porijeklom i dosadašnjom biografijom sa spomenutoga štakavsko-ikavskog područja a to je akcentuacija. Splićani još čuvaju karakterističan tzv. dvostruki naglasak (òtác, Mārjân, četīri itd.), dok dalmatinski zagorski ikavci toga nemaju, nego izrazit i čvrsto naglašen novoštokavski naglasni sustav posebnog tipa (ótac, Mārjan, četīri, mēdicinski, čòv'k, Míl'ca i sl.). Tim razlikama valja pridodati i one u vokabularu, iako sve manje, jer iz govora splitskih mladih sve više i brže nestaju ne samo talijanizmi (mletacizmi) nego i stari hrvatski čakavizmi (*grēn*, *dâž*), a sve brže i više ulaze turcizmi, germanizmi i anglicizmi, zatim semantičke mutacije pojedinih leksema, te moderni žargonizmi.

Kakav je tip izbora u ponuđenim leksemskim mogućnostima našega upitnika najčešći?

Ispitivanje je provedeno na skupini od 154 studenta u školskim godinama 1988/1989. i 1989/1990, tako da su isključeni samo oni (malobrojni) studenti koji ni biografijom ni sadašnjim mjestom stalnog boravka nisu vezani za Split. Najbrojnija je grupa (22) koja ima 71 – 80 odgovora (izabраних leksema) koji idu u stariji supstrat; toj su grupi bliske po čestoci: 61 – 70 (19), 41 – 50 (18) i 51 – 60 (15), to jest skupina koja pokazuje od 41 do 80 supstratnih leksema broji 74 studenta (48%), a sama grupa od 22 studenta sa 71 – 80 tvori nešto više od 14% (oko 14,3%) svih studenata koji su bili podvrgnuti anketiranju.

Da bismo upoznali kako izgleda izbor u takvoj anketi, ovdje ćemo navesti jednu od njih izabравši autoricu koja je po svim elementima biografije Splitsanka. Ako za koji pojam bilježi dva leksema, onda se onaj kojemu daje prednost tiska kurzivom, akoli pak jednako često upotrebljava obje varijante, onda su obje tiskane bez kurziva. Autoričino se prezime (Martinović) pojavljuje u Splitu početkom 17. stoljeća, pa se od 1611. do 1621. susreće 11 puta.¹¹

Odnos prema standardu

1) poslušati	←
2) nesvijest	←
3) sastanak	←
4) ormar	←
5) <i>as</i>	jedinica (školska ocjena)
6) <i>banj</i>	kupanje, kupaonica
7) zastava	←
8) <i>barba</i>	stric
9) <i>beštimat</i>	psovati
10) <i>bičve</i>	bječve, čarape
11) ulaznica	←
12) <i>borša</i>	torba
13) <i>od cuga</i>	na iskap
14) <i>botun</i>	puce, dugme
15) narukvica	←
16) <i>vic / štos</i>	podvala, duhovitost, dosjetka itd., itd.
17) lonac	←
18) pretjerivati	←
19) dućan	←
20) <i>čakula</i>	brbljarija, trač, podvala, kleveta itd.
21) <i>ćiba</i>	krletka
22) kiša	←
23) zamalo	←
24) stoposto	←
25) razbiti	←
26) očajavati	←
27) pletenica	←
28) ljubomorán	←
29) <i>šlank</i>	vitak
30) <i>diravat</i>	šetati
31) <i>familija</i>	obitelj
32) vlak	←
33) <i>fešta</i>	svečanost, proslava, veselje
34) <i>feta</i>	kriška
35) <i>fibra</i>	vrućica, temperatura
36) <i>fila</i>	red, »rep«, u kojemu se čeka npr. za ulaznice
37) lagati	←
38) snaga	←
39) <i>frigat</i>	pržiti

40) stranac	←
41) <i>gaće</i>	hlače
42) <i>tulum</i>	zabava, terevenka, pijanka, lumpanje, luda zabava
43) <i>gaštapan</i>	žohar
44) <i>gradele</i>	roštilj
45) <i>grez</i>	prost, grub, neuljudan
46) <i>guštat</i>	uživati
47) rukavice	←
48) <i>zalaufat se</i>	zaletjeti se, zaputiti se, zatrčati se
49) razljutiti se	←
50) zapanjiti se	←
51) blesav	←
52) taman	←
53) lančić	←
54) uličica	←
55) <i>kantun</i> / kut	/ ←
56) kolica	←
57) stolica	←
58) <i>kolap</i> / šok	udar, udarac
59) <i>koltrina</i>	zavjesa
60) ve-ce	←
61) gužva	←
62) prepirati se	←
63) propuh	←
64) hodnik	←
65) udvarati se	←
66) bedro	←
67) suknja	←
68) uljudnost	←
69) poskupiti	← (i poskupjeti)
70) <i>kučarin</i>	žličica
71) povraća mi se	←
72) kravata	←
73) preprodavačica	←
74) zadovoljan	←
75) <i>kurijož</i>	znatiželjan
76) <i>deka</i>	pokrivač (za postelju)
77) <i>kužina</i>	kuhinja
78) <i>lancun</i>	plahta
79) sat	←
80) <i>lešat</i>	skuhati
81) kišobran	←
82) <i>luštre</i>	riblje ljuške
83) <i>maća</i>	mljva
84) <i>manča</i>	napojnica
85) mana	←
86) hrana	←
87) <i>matun</i>	opeka

88) <i>meškinast</i>	slabunjav
89) čudo	←
90) zaslužiti	←
91) bijeda	←
92) namještaj	←
93) glupan	←
94) obijest	←
95) <i>moša/pokret</i>	pokret
96) mot	znak, mig
97) <i>mularija</i>	deriščad
98) <i>dasa</i>	laf, muškarčina
99) <i>nanat</i>	spavati
100) nagrišpat se	smežurati se
101) nečak	←
102) obilje	←
103) uvrijediti	←
104) <i>panceta</i>	slanina
105) <i>pantagana</i>	štakor
106) <i>pape</i>	tata, ćaća, ćale, ćako
107) otputovati	←
108) <i>pegula</i>	nezgoda, smola, neprilika
109) <i>penzija</i>	←
110) <i>perun</i>	viljuška
111) ribarnica	←
112) pare	←
113) <i>pituravat</i>	bojiti
114) <i>piz / teret</i>	teret / ←
115) <i>pijat</i>	<i>tanjur</i>
116) zatvor	←
117) na brzinu	←
118) beba	lutka
119) potrošiti	←
120) <i>poma</i>	rajčica
121) prozor	←
122) luka	←
123) novčanik	←
124) <i>portapaki</i>	<i>prtljažnik</i>
125) <i>portun</i>	<i>veža</i>
126) poštar	←
127) raditi	←
128) rastopiti	←
129) naušnica	←
130) riskirati	←
131) poštovanje	←
132) <i>ronjat</i>	mrmljati, gundati, prigovarati
133) <i>rutavat</i>	podrigivati
134) rđa	←
135) <i>smantan</i>	smeten

136) <i>speštat</i>	zgnječiti
137) <i>šalša</i>	prilog (jelu)
138) slati	←
139) sjednica	←
140) klupa	←
141) zgodan	←
142) <i>škaferin</i>	ladica
143) leđa	←
144) <i>škovace</i>	smeće
145) oprosti	←
146) <i>škver</i>	brodogradilište
147) pare	←
148) <i>duvan</i>	cigareta
149) <i>šporak</i>	prljav
150) cijeniti	←
151) <i>štuf</i>	sit, zasićen
152) rupčić	←
153) iskaljivati se	←
154) <i>šug</i>	umak, sok
155) <i>šugaman</i>	ručnik
156) <i>pegla</i>	glačalo
157) buka	←
158) <i>tak</i>	potpetica
159) <i>tavaja</i>	stolnjak
160) <i>tavajol</i>	ubrus
161) <i>teća</i>	tiganj, tava, šira zdjela za kuhanje i uopće pripremanje jela (»šerpa«)
162) držati	←
163) susresti	←
164) zelenje	povrće (zeleno)
165) <i>vešta</i>	haljina
166) odijelo	←
167) putovanje	←
168) igračka	←
169) <i>žgincat</i>	uganuti, iščašiti (nogu)
170) budilica	←
171) <i>rintati</i>	mučno i naporno raditi, tegliti
172) čaša	←
173) <i>adio!</i>	zbogom!
174) <i>naturet(a)</i>	posao izvan redovnog radnog vremena (fuš)
175) <i>glancati</i>	laštiti
176) <i>njok</i>	okruglica, valjušak, knedla?
177) <i>sarma</i>	← / arambašić
178) <i>škartoc</i>	papirna vrećica (»škarnicl«)
179) krojačica	←
180) <i>španga</i>	ukosnica, kopča
181) <i>uštirkati</i>	uškrobiti
182) <i>tapet</i>	sag

183) <i>mangup</i>	obješenjak, vragolan, nestaško
184) mučiti / gnjaviti	←
185) <i>dinda</i>	sitan nakit
186) ideš li?	←
187) zvrk	←
188) ljut	←
189) <i>karota</i>	mrkva
190) <i>petrusimul</i>	peršun
191) cipele	←
192) <i>fjok</i>	vrpca («mašna»)
193) špinat	←
194) <i>kaul</i>	cvjetaća
195) berba	← (berba grožđa = <i>jematva</i> ili <i>trganje</i>)
196) riječ	←
197) rublje	←
198) <i>bruškin</i> / četka	četka
199) <i>čikara</i>	šolja / šalica
200) <i>zafastat se</i>	zadupsti se u kakav posao (šire znač., posebno: u jelo)

Taj bismo dakle upitnik mogli smatrati relativno tipičnim, to jest u odnosu prema ispitivanom studentskom uzorku.

U anketnom upitniku ima riječi različite provenijencije, među njima i starijih hrvatskih, karakterističnih za čakavske govore srednje Dalmacije, osobito za otoke, donekle i Split. Od tih sam izabrao 13 da bismo u odgovorima jedanaestorice studenata, koji su u najvećem broju sačuvali lekseme iz starijeg sloja, analizirali, odgovore.

Broj u upitniku

10) *bičve* — taj je leksem sačuvan u svih 11 upitnika, bez obzira na to je li autor iz Splita ili s otoka (Braća, Hvara ili Visa), uz napomenu da su od Splitskana anketirani samo oni koji su dosada stalno živjeli u Splitu, ili makar uglavnom, isto tako i njihovi roditelji;

71) *kukujāt se* (samo u bezl. *kukuja mi se* i sl.) — potvrdila je samo jedna studentica iz Splita; taj glagol ne bilježi nijedan od ovih rječnika: Akademijin, Parčićev, ČDL, Rječnik bruškog govora; ima ga u Sutivanu (na Braću) kao *skukujāt*, »skukujālo me«; Ivan Kovačić (*Smij i suze staroga Splita*) bilježi za to značenje početkom ovoga stoljeća *šturbī, šturbālo me*, danas većina upotrebljava *mučkat se, mučka mi se, smučkalo mi se, riga mi se, povraća mi se*;

127) *rabotat* — od 11 anketiranih upotrebljava taj glagol smao troje, dvoje otočana (jedna Braćanka iz Supetra, jedna Hvaranin iz Jelse i jedna Splitskana); ostali su upisali *radit*, a jedna studentica iz Visa *lavurat*, talijanizam koji zacijelo nije nepoznat ni drugim otočanima;

128) *krabit, raskrabit* — osim dvije splitske studentice svi su ostali upisali *krabit, raskrabit* kao glavni ili jedini izbor, u bračkoj varijanti (iz Supetra) zabilježeno je *raskravit* (ČDL ima *raskrōvit*);

139) *šavat* — ČDL ga ima kao *šāvot*, a imaju ga sačuvana svi studentski upitnici (11), samo se u jednom, kojemu je autorica Splićanka, alternira sa *slāt*, ali se prvenstvo daje glag. *šavat*;

162) *tišćat* — ČDL ga ne bilježi, ali ga bilježi *Rječnik bruškoga govora*, u Splitu je vrlo dobro (bio) poznat i vrlo frekventan, izjavljuju ga sastavnim dijelom svoga idiolekta dvije studentice Splićanke, jedna Višanka i jedan Hvaranin iz Jelse; ostali se izjašnjaju za *držat*;

186) (*grest*) *greš li?* — taj stari glagol čuvaju svi studenti s otoka te još dvoje Splićana, dok jedna Bračanka alternira *greš* i *ideš*, dajući prednost prvome; ostali, dakle njih četvero, imaju *ideš li*;

188) *jidan* — ima ga ČDL i *Rječnik bruškoga govora*; od naše jedanaestorice imaju ga svi, a jedna ga Splićanka alternira s *bisan* dajući pri tome prednost prvome;

191) *postole / postoli* — imaju svi anketirani, bez alternacije;

195) *jematva* — osmoro ima *jematvu*, dvije Splićanke *berbu*, a treća Splićanka alternira pa prednost daje *jematvi*;

196) *besida* — osim jedne Splićanke i jedne Bračanke (I) svi su se ostali izjasnili za *besidu*, one dvije za *rič*;

200) *zafastat se* — bilježi ČDL, ali kao *zafāšnut* s tumačenjem »Schmutzränder bekommen (Kleidung)« tj. zamazati se, zaprljati se, u primjeru *Zafāšnu mi se rakaš ol košūje...* (Dračevica), dok je drugi primjer, istoga značenja, iz Škripa na Braču; u Splitu je taj glagol u gore navedenom obliku imao primarno značenje »zadupsti se u kakav rad, posao, potpuno biti obuzet čime, tako da osoba koja se *zafastala* ništa ne vidi i ne čuje oko sebe«, danas se to značenje sužava na jelo, osobito na posljedice požudna jeden pa jede li tko brzo i požudno, proždrljivo, sav će se *zafastat*, tj. zamazati hranom koju jede (»Uf, sva san se zafāstala!«); u tom sam ga značenju i ja čuo od Splićana srednje dobi u naše vrijeme, ali su ga unijela u upitnik samo četiri studenta: dvoje Splićana i dvoje otočana (s Brača i Hvara); Bračanka ga piše *zahvāstat se*; u *Rječniku bruškoga govora* ga nema; Akademijin *Rječnik* ga bilježi samo u liku *zafāšnuti se* a i ta je jedina potvrda iz rječnika kosovsko-metohijskog dijalekta! — upravo u širem značenju što ga ima u Splitu (»baciti se na posao«); Parčić ga ne bilježi.

Glagol *grēst* i danas karakterizira čakavske govore srednjodalmatinskog otočja pred Splitom, to jest većinu naselja na tim otocima; sve do nedavna je bio isto tako karakterističan i za splitski govor. Infinitiv se odavna ne upotrebljava nego samo *hodīt*, a od *grēst* u praksi postoji samo prezent. Taj se prezent još i danas često, dapače redovito upotrebljava na otocima, pa i u govoru mladih naraštaja, u Splitu brzo nestaje, zadržavaju ga uglavnom vrlo rijetki stariji, pa se tako i po njevoj frekvenciji u mladih naraštaja može dobro prosuditi stanje suvremene govorne situacije u Splitu (čakavnost) i tendencije koje prevladavaju.

Ispitivanje je provedeno tako da je 181 studentu ponudeno da odgovori na pitanje kojim se izrazom najčešće služi u svakodnevnom razgovornom jeziku u društvu svojih vršnjaka: a) *greš li?* ili b) *ideš li?* Kao inače u već poznatoj anketi, ispitanici su mogli, u slučaju alterniranja, napisati obje vrijante i to tako da prednost

dadu onoj koju upotrebljavaju češće, a osim toga da svom izrazu u odgovoru dadu idiolektalni oblik i naglasak.

Rezultati: 87% ih je izjavilo kako upotrebljava »ideš li?«, 9,4% »greš li?«, 2,7% »ideš li? / »greš li?« i 0,9% *greš li? / ideš li?*«

Ako te podatke uzmemo kao elemente za stvaranje prosudbe o govoru suvremene splitske mlađe generacije, možemo zaključiti da ubrzano nestaju i posljednji ostaci čakavskog govora u Splitu, pogotovo ako tome dodamo i podatak kako je u onih skromnih 9,4% ušao i lijep broj studenata koji su inače otočani.

Ispitana je potom skupina od 32 studenta izabrana u populaciji od ukupno 181, a kriterij je izbora bio da je svaki od njih sačuvao više od 100 supstratnih leksema (od ukupno 200 u upitniku). Bila je to dakle skupina s izrazitije naglašenim starijim dijalektalnim čakavskim obilježjima. Analizirani su njihovi odgovori na ponuđeni izbor u 11 pojmova, gdje su imali, među ostalim rješenjima, mogućnost izabrati i hrvatski leksem karakterističan za čakavski govor: 1) *bičve*, 22) *daž*, 127) *rabotat*, 128) *raskrabit*, 141) *skladan*, 186) *greš*, 188) *jidan*, 191) *postole*, 195) *jematva* (ili alternativno *trganje*), 196) *besida*, 200) *zafastat se*.

Rezultati?

Najbolje su prošle *bičve* i *postole* — dobile su pozitivan odgovor u 30 ispitanika; zatim *jematva* 28 (od toga *trganje* 4) *jidan* — 23, pa *raskrabit* i *besida* po 16, *greš (li)* 14, *zafastat se* 8, *daž* 7, *rabotat* 6, *skladan* 1. Zanimljivo je da je leksemu *skladan* najuspješniji suparnik bio talijanizam *šestan* za koji se odlučila velika većina ispitanih. Neobično je i to da se za *čarape* umjesto *bičve* izjasnila studentica koja je biografski vezana za Jelsu (do kraja osnovne škole) a poslije za Split, dok je sasvim logično da se za *kalceće*, također umjesto *bičve*, odlučila Višanka. U izboru *dažja* umjesto *kiše* nahodimo tri Supetranke, Višanku, Jelšanina i dvije Korčulanke (iz Blata). *Rabotat* su izabrali tri Splitske, što je prilično neobično i upravo neočekivano, zatim Supetranka, Jelšanin i Kaštelanka iz Sućurca, a taj podatak još jednom potvrđuje da se u Kaštel-Sućurcu još uvijek bolje čuva čakavski govor nego u Splitu. Još jedna zanimljivost: slabo poznat i u rječnicima slabo potvrđen glagol *zafastat se (zafāsnut se)* ovdje je potvrđen u šest ispitanika iz Splita i u dvojice s Brača.

*

Način pozdravljanja među vršnjacima, drugovima, prijateljima u svakodnevnom ležernom razgovornom jeziku može biti dobar pokazatelj leksičke situacije koliko u jednoj sredini, toliko i za pojedinu osobu. Taj leksik, izbor iz građe koja se nudi u određenom prostoru i vremenu, također pokazuje opće konvencije i individualne tendencije i sklonosti, interferiranje supstrata i superstrata.

Analiza provedena na uzorku od oko 600 studenata (613) dala je ove rezultate.

Najveći je postotak (27,5) pripao pozdravu *čao / čao* (+ *čao / čao* — *baos* + *čaos*), odmah za njim slijedi *bog* (25,5), pa *adio* (22,5), *zdravo* (18), a svih ostalih ima oko 6,5% (*haj*, *baj-baj*, *doviđenja*, *servus* itd.).

Vidimo, dakle, iako je nedavno doseljena usvojenica (talijanizam) *čao / čao* (i varijante) na prvom mjestu, najvjerojatnije zato što je njezina pojava djelovala kao (jezični) društveno-modni novitet.

Taj pozdrav ne pripada posudenicama talijanskog porijekla dijalektalnog supstrata splitskog govora, pa ga ovdje nije bilo ni poslije drugog svjetskog rata. U splitski je ušao iz govora većih gradova u unutrašnjosti Jugoslavije (Beograda?) a proširio se tek u posljednjem desetljeću (1980 – 1990).

Zanimljivo je ovo: grupi od 12 studenata, koji su u anketi zaokružili najveći broj riječi karakterističnih za predratni splitski govor, osmero ih je odredilo pozdrav *adio* kao svoj najčešći izbor, zatim dvojica *bog*, a samo po jedan *čao* i *zdravo*. Dakle, oni studenti koji se po svojim biografskim podacima mogu smatrati »iz-razitim« Splićanima, tj. koji su čitav život proveli u Splitu (a u nekim slučajevima i jedan od njihovih roditelja ili pak oboje), sačuvali su više supstratnoga, tradicionalnoga (*adio*, *bog*.)

Kao inače u odgovorima na pitanja u anketi i ovdje je bilo slučajeva da su neki naveli alternativna rješenja, dva ili više njih, pa je tako npr. jedna studentica navela četiri varijante ovim redom frekvencije: a) *adio*, b) *bog*, c) *zdravo*, d) *čao*, a druga a) *adio*, b) *bok*, c) *zdravo*, d) *čao*.

Svi istraživači čakavskog narječja ističu kako je zamjenica *ča* (*ca*) te ona u spoju s prijedložnim vezama (*zač*, *poč*, *uč*, *nač*) bitna oznaka u određivanju »čakavnosti«, toga narječja, a onda slijede i drugi kriteriji.¹³ U splitskom govoru se zamjenica *ča* čuvala, dakako samo u najstarijih Splićana sve do prije nekoliko desetljeća, dok je njezinih spojeva s prijedlozima davno nestalo, pa ih nema ni u Uvodića, ni u Katunarića, ni u Kovačića, a ni ja ih nisam nikada čuo ni u najstarijih Splićana. Pokušao sam pitati svoje studente koju oni upitno-odnosno zamjenicu upotrebljavaju pa sam im ponudio nekoliko varijanata: *šta*, *što*, *ča* i *ca* u kontekstu. U anketiranoj grupi od 71 studenta gotovo ih se 96% izjasnilo za *šta* (od njih samo četvoro za *što*), a za *ča* samo tri studentice, ali sve tri otočanke (jedna s Brača i dvije sa Hvara), koje ni svojom biografijom ni sadašnjim mjestom stalna boravka nisu vezane za Split.

Za analizu i upoznavanje suvremenog rječnika splitskog vernakulara u mlade generacije vrlo su zahvalni oni, doduše rijetki, primjeri studenata koji su manji ili veći dio svojega školovanja završili na čakavskim otocima pred Splitom. Uzet ćemo primjer studentice koja je rođena u Pučišćima na Braču, tu učila osnovnu školu i prva dva razreda srednje a druga dva u Splitu. Zamoljena je da uz onih 200 brojeva ankete navede sljedeće:

u prvom stupcu leksem koji ona za taj pojam upotrebljava u razgovoru sa svojom majkom prilikom boravka u obitelji u Pučišćima;

u drugom stupcu leksem što ga upotrebljava u razgovoru s prijateljicama vršnjakinjama, također u Pučišćima;

konačno u trećem leksem što ga upotrebljava kad razgovara s prijateljicama vršnjakinjama u Splitu.

Rezultati su bili ovi

1) U prvom stupcu

1) obadât, 2) ofôn, 3) sãstanak, 4) armerûn, 5) jedinîca, 6) kûpônje, 7) bandîra, 8) bôrba, 9) beštimât, 10) bičve, 11) ûlaznica, 12) buôrša, 13) ôd tira, 14) botûn, 15) bracolêt, 16) vîc, 17) bronzîn, 18) ?, 19) butîga, 20) čakula, 21) kôjba, 22) dôž, 23) dobôto, 24) sasvîn, 25) razbît, 26) dišperã(t) se, 27) pletenića, 28) d'eluož, 19) d'entî-

last, 30) d'irövät, 31) famèja, 32) ferôta, fèšta, 34) fèta, 35) fibra, 36) fil, 37) lagät, 38) fuôrca, 39) frìgot, 40) furèšt, 41) gâce, 42) tulum, 43) gvaštapon, 44) gradèle, 45) grèz, 46) guštät, 47) rukavice, 48) zatrkä(t) se, 49) najidì(t) se, 50)inkatä(t) se, 51)šnpjast, 52) täman, 53) kad(i)jènica, 54) kälä, 55) kantün, 56) karöca, 57) katrida, 58) kölap, 59) koltrîna, 60) zähod, 61) gūžva, 62) kontreštä(t) se, 63) kurènat, 64) hōdnik, 65) fäckat se, 66) bedrò, 67) pandil, 68) krejōnca, 69) krešit, 70) kut'arîn, 71) rigo mi se, 72) šjalpèta, 73) butigjêrka, 74) kuntènat, 75) kurjuož, 76) di(j)ëka / kuvi(j)ërta, 77) kužina, 78) lancün, 79) žveljarîn, 80) lešä(t), 81) lumbrèla, 82) sulüstre, 83) mäca, 84) bākšiš, 85) mōnā, 86) spiza, 87) matün, 88) meškinjast, 89) miròkul, 90) merität, 91) nevōja, 92) mobilja, 98) muškardîn, 99) nānit, 100) nagrīšpot se, 101) nēput, 102) obilätost, 103) ofendit, 104) pancèta, 105) pantagōna, 106) pāpè, 107) pôrtit, 108) pi(j)ëgula, 109) pēnzija, 110) perün, 11) peškarija, 112) blazinja, 113) piturövät, 114) piz, 115) pijät, 116) prežün, 117) na prišu, 118) bëba, 119) poträtit, 120) pomiduör, 121) ponštra, 122) pörat, 123) takujin 124) portapäk, 125) portün, 126) pošci(j)ër, 127) rōdit, 128) rastopit / raskrövit, 129) ročina, 130) rišcät, 131) rišpèt, 132, grîntot, 133) rutövät, 134) rüzina, 135) smōton, 136) speštät, 137)šölša, 138) šāvot, 139) sjèdnica, 140) šentonda, 141) šestan, 142) škafèt, 143) škina, 144) škoväce, 145) skužoj, 146) škvi(j)ër, 147) pînezi, 148) španjulèt, 149) špörak, 150) poštovät, 151) štüf, 152) šudarič, 153) švogät se, 154) šüg, 155) šugamōn, 156, šumprèš, 157) šušür, 158) tāk, 159) tavāja, 160) tavajuöl, 161) tèca, 162) držat, 163) inträ(t), 164) zi(j)ëje, 165) vèšta, 166) veštít, 167) vijòj, 168) igračka, 169) žgincät, 170) žveljarîn, 171) crñcit, 172) žmül, 173) buôg!, 174) faturèta, 175) glāncat, 176) njök, 177) sārma, 178) škrtòc, 179) šaltuōra, 180) fi(j)ërma, 181) inkolät, 182) tapi(j)èt, 183) huncüt, 184) tläcit, 185) bizuterija, 186) je gri(j)ëš?, 187) vrtōjäk, 188) jīdan, 189) karöta, 190) petrusimul, 191) postolè, 192) fjök, 193) špinjāca, 194) kāvul, 195) jemätva, 196) rīc, 197) rōba, 198) bruškîn, 199) bikara; 200) zamāzot se.

Pogled na tu građu kazuje nam nešto leksičkim, morfemskim i fonemskim obilježjima pučišćoga govora u autoričinoj idiolektalnoj varijanti. Ima tu leksema koji nisu nikako karakteristični za predratni ni pučki ni brački čakavski uopće: neki su malo vjerojatni, a drugi su, a takvi su u vćeini, karakteristični i leksemski i fonemski. Leksemske su inovacije, asimilirane posljednjih desetljeća, ove: *sāstanak*: *ūlaznica*; *vīc*; *tulum* (urc. *tulum*, vrlo proširen u slojevima splitskih srednjoškolaca i studenata, u značenju veselice, zabave, raspašoja, pijanka, pa ima i denominal *tulumārit*, *tulumārenje*); umjesto alternacije *rukavice* / *gvōnte* (*gvōnti*) (kroatizam / talijanizam) navode se samo *rukavice*; *tāman*, turcizam koji je u Splitu toliko proširen da je potpuno istisnuo nekadašnji talijanizam *jūšto*; žargonizam *fäckat se*, koji je došao iz Splita, a u Split iz Zagreba; *bākšiš*, turcizam umjesto starijega u bračkoj čakavštini *manča* ili (*dat*) *dobre ruke*) (tal. dare bonamano); turc. *mōnā* umjesto bračkog čakavizma *ma(n)gānja* ili *difèt*, tal. porijekla; *smōton* je noviji hrvatski figurativan izraz preuzet iz splitskog suvremenog žargona mlađih naraštaja, prije rata a i dugo nakon njega nije ga još bilo na Braču, bio je uobičajen leksem *smantōn* ili zaūzlan, ili koji drugi, također slikovitih konotacija; *sjèdnica* je također poslijeratni novum u bračkom govoru, i po refleksu jata -je-, jer bi u bračkom čakavskom morao, prema šest, glasiti sèdnica, ali te riječi nije bilo, već se u tom ili sličnom značenju upotrebljavao talijanizam *šedūda*; *igračka* hrvatski standardni leksem u bračkom govoru u kojemu se — koliko je meni poznato — upotrebljavao talijanizam *zogātula*; glagol *crñcit* nije bio poznat do najnovijih vreme-

na, umjesto njega brački je čakavski imao, pa još i uvijek ima *zgõbāvāt*, *trūdīt*, *kre-pāvāt* (of *trūdā*), *ponīrat* (od *trūdā*); germanizam *glāncat* je također novija zamjena za stariji romanizam *luštrāvāt*; *gūžva* ne spada u supstrat bračkog čakavskog leksika, za taj se pojam upotrebljavao, pa se i još upotrebljava, leksem *konfužjūn*, tudica talijanskog porijekla; *di(j)ēka* (od njem. *decke*), u osnovnom značenju posteljnog pokrivača, upotrebljava se na Braču tek u poslijeratnom razdoblju, brački je rječnik prije rata poznavao samo nazive *kuvēta* i(li) *šćavīna* (jer to i nisu uvijek bili sinonimi za tu vrstu posteljnog pokrivača); *hōdnik* je novoprmljeni hrvatski standardni leksem umjesto bračkog čakavskog *koridūr*, koji je najvjerojatnije venecijanizam; turcizam *sārma* je ne samo ovdje u ovoj anketi nego i u Splitu te općenito na Braču mlađi od prvotnoga starijeg turcizma *arambašič*; *bižuterija* je također noviji izraz; konačno, *zamāzot* se ni u ovim poslijeratnim deseljećima nije toliko frekventno kao *šporkāt se*.

Utvdili smo da od 200 analiziranih riječi 20 njih ili 1d% u razgovoru između majke i kćerke, koja ima 18–19 godina, više ne odgovara pučiškom (bračkom) čakavskom supstratu. Od superstratnih leksemskih inovacija koje su zamijenile supstrate ima ih: 10 iz standardnog hrvatskog, 5 turcizama, 3 germanizma, 1 galicizam i 1 nepoznata porijekla.

2) U drugom stupcu

Riječi što ih anketirana studentica upotrebljava u svom zavičajnom mjestu Pučišćima u svakodnevnom razgovoru sa svojim prijateljicama sumještankama u svemu su, osim u jednom jedinom leksemu, istovjetne s onima što ih — u okviru izbora u ovoj anketi — upotrebljava u razgovoru s majkom. Jedini je, dakle, izuzetak leksem *smežurōt se* umjesto *nagrišpōt se*. To bi nas navodilo na zaključak da i mlađi naraštaj u velikoj mjeri čuva zavičajni čakavski govor, dakako kad je u svojem domaćem ambijentu i u razgovoru sa svojima, bilo u kući ili u društvu sumještana, sugovornikā rođenih u mjestu.

3) U trećem stupcu

Slika se uvelike mijenja kada anketirana studentica opisuje svoj leksik što ga upotrebljava u razgovoru sa svojim prijateljicama ili kolegicama u Splitu, a koje nisu ni Pučišćanke, ni uopće Braćanke. Od 200 leksema mijenja ih se više od polovice: 103, a to bi trebalo značiti kako ona smatra da se čak toliki dio ne bi mogao smatrati uobičajenim, »normalnim« u suvremenom razgovornom jeziku studentske splitske generacije, te da joj je potrebno eliminirati čak polovicu svoga bračkog govora kako bi se adaptirala jezičnoj praksi sredine u kojoj živi i studira.

Ovdje se redom navode riječi iz ankete, najprije u zagradama one koje su eliminirane, a zatim one koje su na njihovo mjesto unesene u splitsku varijantu kao supstitucija:

1) (obadat) *poslušat*, 2) (ofon), 4) (armerun) *ormar*, 7) (bandira), 13) (od tira) *odjednom*, 14) (botun) *dugme/botun*, 16) (vic) *bāza(!)*, 21) (kojba) *krletka*, 22) (dož) *kiša*, 23) (doboto), 26) (dišperat se) *očajavat*, 28) (d'eluož) *ljubomorán*, 29) (d'entilast) *vitak*, 30) (d'irovat) *šetat(i)*, 31) (fameja) *obitelj*, 32) (ferota) *vlak*, 36) (fil) *red*, 38) (fuorca) *snaga*, 39) (frigot) *pržit*, 50) (*inkantat se*) *zapanjit(i) se*, 51) (šempjast)

blesav, 53) (kadi/j/enica) *lančić*, 57) (*katrida*) *stolica*, 58) (kolap) *šok*, 59) (koltrina) *zavjesa*, 62) (kontreštat se) *prepirat se*, 63) (kurenat) *propuh*, 67) (pandil) *suknja*, 69) (krešit) *poskupiti*, 70) (kučarin) *žličica*, 72) (šjalpeta) *kravata*, 73) (butigjerka) *preprodavačica*, 74) (kuntinat) *zadovoljan*, 75) (kurjuož) *znatiželjan*, 79) (leroj) *sat*, 80) (lešat) *lešat / skuhati*, 81) (lumbrela) *kišobran*, 82) (sulustre) *ljuske*, 83) (maća) *fleka(!)*, 88) (meškinjast) *slab*, 89) (mirokul) *čudo*, 90) (meritat) *zaslužiti*, 92) (mobija) *namještaj*, 93) (šempjun) *glupan*, 98) (muškardin) *frajer(!)*, 99) (*nanit*) *pajkit*, 100) (nagrišpot se) *smežurat se*, 101) (neput) *nećak*, 102) (obilatost) *obilje*, 103) (ofendit se) *uvrijediti se*, 104) (panceta) *slanina*, 107) (portit) *otputovat*, 108) (pi/j/egula) *smola*, 110) (perun) *viljuška*, 111) (peškarija) *ribarnica*, 112) (blazinja) *jas-tuk*, 113) (piturovat) *bojati*, 114) (piz) *teret*, 115) (pijat) *tanjur*, 116) (prežun) *zatvor*, 117) (na prišu) *na brzinu*, 119) (potratit) *potrošiti*, 120) (pomiduor) *poma*, 121) (ponistra) *prozor*, 122) (porat) *lúka*, 123) (takujin), *novčanik*, 126) (pošći/j/er) *poštar*, 128) (raskrōvit) *rastopit*, 129) (ročina) *naušnica*, 130) (rišćat) *riskirat*, 131) (rišpet) *poštovanje*, 136) (speštat) *zgazit*, 138) (šavot) *sālat*, 140) (šentoda) *klupa*, 143) (ški-na) *leda*, 144) (škovace) *smeće*, 145) (skužoj) *oprosti*, 147) (pinezi) *pare*, 149) (šporak) *prljav*, 151) (štuf) *sit*, 152) (šudarić) *maramica*, 153) (švogat se) *ispuhat se*, 155) (*šugamon*) *ručnik*, 156) (šumpreš) *pegla*, 157) (*šušur*) *buka*, 158) (tak) *peta*, 159) (ta-vaja) *stolnjak*, 160) (tavajuol) *ubrus*, 161) (teća) *zdjela*, 162) (intrat se) *susrest se*, 165) (vešta) *haljina*, 167) (vijoj) *putovanje*, 169) (žgincat) *uganuti*, 170) (žveljarin) *budilica*, 172) (žmul) *čša*, 173) (boug!) *adio!*, 179) (šaltuora) *krojačica*, 180) (fi/j/er-ma) *španka(!)*, 181) (*inkolat*) *uštrikati (!)*, 186) (je grifileš?) *ideš li?* 187) (vrtōjāk) *zvrk*, 189) (jidan) *ljut*, 193) (špinjača) *špinat*, 198) (bruškin) *četka*, 199) (čikara) *šali-ca*.

Kao što se već na prvi pogled može zaključiti golemu većinu toga reduciranog vokabulara tvore elementi talijanskomletačke provenijencije, oko 90%; malen ostatak pripada starijem čakavskom leksiku (npr. *dōž*, *blazīnja*, *potrātiti*), ili kojem rijetkom germanizmu (npr. *pīnezi*), a koji se takvim više i ne osjeća.

U leksiku kojim se autorica služi u splitskim razgovorima sa svojim društvom odmah se uočava velika razlika: slika se bitno mijenja tako da se udio talijanizama svodi na minimum od svega tri leksema, a u malenu grupu leksema nehrvatskog postanja spadaju još poneki turcizam (*dugme*, *jastuk*, *maramica*, *bojati*), koji se, zapravo, turcizmima više i ne osjećaju jer su odavna stekli jezično pravo u hrvatskom. Dakle, oko 90% svih riječi što ih ta studentica upotrebljava u svakidašnjem razgovoru s prijateljicama u Splitu pripada hrvatskom standardnom vokabularu.

3.

Recepcija starijega splitskog govora

Kako suvremeni splitski studentski naraštaj u dobi od 18–20 godina razumije splitski govor prvih desetljeća ovog stoljeća te, usput, kako doživljava i ocjenjuje stupanj humorističnosti jednog teksta u tom govoru? To je bila svrha testa što sam ga obavio sa svojim studentima prve godine Filozofskoga fakulteta u siječnju 1991. Grupa je brojila 60 sudionika od kojih su otprilike dvije trećine bile studentice a jedan student. Kao tekst za testiranje poslužila je humoristička priča Ljube

Plenkovića »Ajme, Jere, umra si«. ¹³ Tekst sam slušačima čitao bez ikakvih komentara, osim što sam im protumačio samo 5–6 talijanizma. Pošto sam ga pročitao, zamolio sam ih da ocijene, što subjektivnije, spontanije i iskrenije, služeći se uobičajenom školskom ljestvicom ocjena, 1) *razumljivost* teksta, 2) kvalitetu njegove *humorističnosti*.

Tekst

U oti dan 1926. godine puvalo je veliko jugo — ono pašijunsko, ka' san ja nikako okolo ponoći prolazija priko Šperuna, di su me fermali niki študenti ča su študjali u Pragu i rečedu mi.

— Kume, bog van dâ, očete li nan dat ruku turat ovu karijolu?

— Ol ste ludi? — govori in ja — ja vas ne znan ni ko ste ni ča ste, a i kasno mi je. — A oni, navalili molit me:

— Aete, kume, učinit ćete dobro dilo, jerbo je u karijoli jedan sveti čovik — fratar, pâ je bidan jafan, pa ga vaja špedit u franjevački namastir ko' njegovi da se bidan ne smrzne.

A ja in jopet govorin: — Ma judi moji, ja znan da je karnjeval prid vratiman, ali ja zaozbij gren doma leć i ni' mi do šale.

— Ma nij' šala, šjor, vengo je stvar ozbijna, evo pogledajte u karijolu pa ćete se uvirit.

Pogledan ja u karijolu: je, Isusa ti, fratar, čupica mu se svitli, obučen je u fratarsko, a na nogan fratarske šandale. Odmar san prista, a di neš ka' svi govoridu kako višje ne moredu turat, kako su in ruke pune žuji i sve tako.

Ka' smo došli do vrat o' namastira, študenti mi rečedu:

— Kume, fala ti puno, samo jošćec udri ovin gozdon u vrata, pa ka' ti sveti judi otvoridu, reci da si in doveja jenega njihovoga fratra ča si ga naša na julici di je bi pâ u jafan.

— Dobri monci — govorin in ja — i odmar udren onin okruglin gozdon po vratiman i dok san čeka da mi otvoridu — študenti su nestali. Ne projde ni dva minuta, ka' s druge bande zida nikor govori kâ iz badnja:

— A ko je doša prid naša vrata u jovo doba noći?

— Ja, ja san i jedan vaš fratar. — Vrata su otvorila dva fratra i ka' su vidili svoga brata u karijoli, omar su me pofalili i zlamenovali da san učinja dobro dilo i da mi oto Bog nika neće zaudobi. U trojicu smo digli čovika iz karijole i odnili ga na pervi pod namastira u jenu mlu komoricu i onako obučenog legli na posteju, samo mu je jedan fratar skinija šandale. Pasti tega, primislin se ja, ča ovemen fratra če san go dogna smrdi rakija iz just. I prin ven san iša ča, čuja san kako se ona dva fratra špajedu:

— U ime oca i sina... ča je vinetan... pustimo ga nek se ispava i otrizni do ujutro.

Poslin dva-tri dana jema san ča i čut o temen »fratru« — ma san činja kuco, nisan se dâ znat, jerbo su dendari iskali čovika, koji je dogna u namastir pijanega Jeru maranguna, kojeja san ja dobro poznavi i višje puti san zalazija u njegovu maranguniju na Lučac.

Ka' je pasalo jošćec pe-šest dan, riščan ti i pojden dreto ko' Jere na Lučac.

— Pst . . . šššt . . . — učinon mu mot i govorin: — Jere, znaš li ko te one noći dogna u namastir?

— P asti miša — govori Jere, kako ću znat ka' san bija pijan kâ čep. — A ja kâ kurba jope činin kuco i omar ga nagovorin da mi ispirča sve tanko potanko ča je bilo i kako je bilo. Nesriknjak, ni'ga tribalo puno molit. . . omar je počēja pričat kâ da je učinija niko junaško dilo:

— A, eto, govori Jere — otu noć san se bija opija priko mire, pa ka' san se uputija doma,

iša san malo sest na jednu karijolu i tot san jema bit zaspâ kâ krepan. A ka' san sa probudija, perva mi je bila ča san reka: Ajme, Jere, umra si! Ošervan se boje, jê, umra san: vidin ujokolo mene sliko o'svetac i andeli, a na meni roba o' sveca, na podanj kočete stojidu šandale ča i' nosidu sveci, a uz ponistru leluja se vrj o' čempresa na kojemen piva crni kos. Ustanen se iz posteje i pogledan na caklo o' ponistre na kojoj su bili gozdi. Pasti onega miša, a di mi je brada — niman brade . . . nikor me obrija, a vlase mi samo ujokolo glave visidu, a na čupicu mi se bili kolombar kâ u sveca. Je, govorin ja sebon . . . Jere moj, partija si . . . ovakoc se urediju mrci ka' gredu u raj. Ka' ujedanpu nikor lagašno kuca po vratiman o' komorice — tijo, tijo kâ' tić da tuće kjunon. Omar se potajan i utiran u posteju a u komoru ulaze nika švora i stavja mi na stolić niku gvančericu s bilon kafon kâ pribili snig i jedan kiflić. Govorin njon ja: — Škužajte, šjora, jeste li vi anđel? A ona se bokunić nasmije i pojde ča brez da je rič progovori-la. Ka' san popija kafu, stanen se mislit: — Asti onu Gospu . . . stavili su me u raj . . . častu me . . . bilon kafon . . . služu me . . . lancuni bili, čisti, ajde da, nij lošo. Jema bit da ne znadu koji san ja arkač bija doli na Zemji. Uto u komoru majon ulaze niki veći svetac, (kako san ja ondac mislija) . . . i odmar me počne izuminavat i ružit:

— Sram vas bilo, stidite se . . . kaštig . . . pokora . . . Bog . . .

I jošćec puno oti riči, ma nisan sve ni razumija, ali san zna da su okrili koji san ja beštima-dur i da će me obote bacit u pakal. Onda mi oti svetac naredi:

— Ajde brzo da si mi puva u justa!

Ja mu zapušen, a on se namrdi:

— Smrdiš, jošće smrdiš s rakijon . . . Sodoma i Gomora . . . Bog s tobom, brate . . . a iz koje si ti župe . . . i koji si ti?

— Ja san van, šjor svetac, odozdal iz Splita — govorin mu ja i sve čekan ka' će vrazi do' po me . . .

— Govori, višje, božji stvore, koji si? Kako se zoveš?

— Da koji san . . . ? Ne znan van reć, moj šjor, onako me Gospe sapela . . . ako ne virujete — pošajite kojega andela, nek skokne doli u Split na Lučac i nek vidi je li Jere marangun radi u butigu . . . pa ako ga tamo najde, — onda van ja ne znan koji san ja, a ako doli ne najde Jeru, a ondac san van Jere marangun. Ka' sam mu ja oto reka, pobisnija je i posta zal, privrnija je jočiman i počēja vikat na me:

— Mrš iz svete kuće . . . ! Mrš, sotono pijana!

Sa' ako meknemo u jozir da ja nisan niki trlule ča ništa ne zna, omar san počēja sum-njat da i nisan umra, vengo da se s menon ništa kâ dogodilo neobišno jerbo po tilu ne smijan višje na se, ali po mažjaniman: ja san ja!

Stopro ka' san izaša vanka iz namastira, vidija san koja je oto kuća i di san. Nisan učini-ja ni sto koraki, ka' evo ti dva dendara i viču:

— Ume zakona . . . i kako si doša u namastir . . . i ovo i ono . . . i ka' san in reka ča znan . . . jedan govori: — Pustimo ovega ludonju — vaja uvati' onega ča ga je dogna u namas-tir! — Ka' san doša doma, govorin ja san sebon: ae . . ., Jere, pa će tebe zapast raj! Eto, moj Noštromo, to ti je otako bilo, a da mi je uvati onega ča me učinija makakon — inčeru bi mu izvadija . . .

Smijali su se dendari, fratri su se vajali o' smija, i ja san puca o' smija, a najviše su se smijali oni študenti ča su ovo zamišali.

Rezultati analize

1) Razumljivost

ocjene:	1	2	3	4	5	
u %	0	0	8,4	66,6	25	prosj. ocj. 4,1

2) Humorističnost

ocjene:	1	2	3	4	5	
u %	1,7	5	20	52	21,3	prosj. ocj. 4,1

Kao što se vidi obje su prosječne ocjene jednake, ali se unutrašnja struktura, raspored ponešto razlikuje. Ukupna je slika ocjena vrlo visoka, povoljna, takva da gotovo iznenađuje, pogotovo kad su uzme u obzir da je za dvije najviše ocjene (vrlo dobar i odličan) u *razumljivosti* odlučilo čitavih 96,1 % a u *humorističnosti* 73,3 % anketiranih. Zanimljivo je pogledati kakva je biografija, porijeklo nekih anketiranih. Samo su trojica dala odlične ocjene iz jednog i drugog kriterija. Prvi je student rođen u Splitu, otac mu u Omišu, majka u Splitu; drugi je također rođen u Splitu, otac i majka u Osijeku; treći je rođen u Splitu, otac mu u Hvaru, majka u Bolu. Od 15 studenata koji su ocjenom odličan ocijenili svoju mogućnost razumijevanja pročitanaoga teksta 13 ih je rođeno u Splitu, jedan u Supetru a jedna (studentica) u — Berlinu! K tome joj je oboje roditelja rođeno u Sinju. S druge je strane manji broj studenata bio vrlo kritičan prema humorističnosti. Najslabijom ocjenom (nedovoljan) ocijenio ju je mladić rođen u Splitu od oca rođena u Unešiću i majke rođene u Golubincima; dovoljan joj je dao student rođen u Prištini od oca rođena u Ljubuškom i majke u mjestu Devet Jugovića. 12 ih se odlučilo za dobar, od njih je 7 rođeno u Splitu, a po jedan (jedna) u Vrgorcu, Supetru, Tomislavgradu, Zadru i Frankfurtu. (Usput, od 111 mojih studenata samo ih je oko 9 % rođenih u Splitu a kojima je i oboje roditelja također, oko 18 % je rođenih u Splitu kojima je samo jedan roditelj rođeni Splitsanin a čak ih je 63 % kojima nijedan od roditelja nije rođen u Splitu.) Od 13 anketiranih koji su humorističnost ocijenili odličnim sedmero je iz Splita, a poveća skupina od šestoro iz raznih dalmatinskih mjesta: Sinja, Trogira, Imotskog, Šibenika, Supetra i Benkovca.

Velikih dispariteta između ocjene u razumljivosti i humorističnosti nema. Samo u 6 slučajeva one iznose dvije ocjene, npr. 5/3, 3/5, 4/2, 3/1, 5/3, 4/2, inače se u ostalim slučajevima razlikuju samo za jednu ocjenu, a u 24 slučaja ne razlikuju (oc. 4) ili su 4/5 ili 5/4.

Na kraju jedan zanimljiv leksički detalj. Plenkovićeve knjiga iz koje je uzet citirani tekst »Ajme, Jere, umra si«, što je poslužio kao test za navedeno ispitivanje, nosi naslov *Da se ne zaudobi*. Skupini od 70 studenata postavio sam pitanje jesu li čuli za glagol *zaudòbit* i znaju li mu značenje. Znala su samo trojica.^{13a}

Bilješke

¹ Budući da nas u ovom istraživanju prvenstveno zanima govor *splitskih naraštaja u poslijeratnom razdoblju*, dakle u *drugoj polovici ovoga stoljeća*, u ovom ćemo bibliografskom pregledu vremenskim slijedom spomenuti samo one radove koji se odnose na tu temu.

God. 1957. zapazio sam neke leksičke tendencije u razgovornom jeziku mojih gimnazijalaca u Splitu, pa sam manjim leksičkim testom ispitao jednu grupu; pri tome posebno me zanimala sudbina romanizama (O elementima govora splitskih učenika, *Školski vjesnik*, br. 9, Split, str. 4–6; O postanku i značenju splitskih nadimaka, Split, 1965, str. 13.). Američki je slavist Thomas F. Magner nakon svoga boravka u Zagrebu i proučavanja zagrebačkoga govora god. 1966., objavio monografiju o tom istraživanju (*A Zagreb Kajkavian Dialect*, Penn State Studies, 18, 1966). Nakon zanimanja za Zagreb Magner se zainteresirao za splitski govor, pa se sljedećih godina bavio njime i o tome objavio više radova. Tako je 1970. u suradnji sa splitskim pučkim piscem Ivanom Kovačićem i Radovanom Vidovićem kao redaktorom, u seriji skripata Sveučilišta u Pensilvaniji, objavio izbor tekstova u splitskom govoru iz tada rukopisne knjige Ivana Kovačića (*Smij i suze starega Splita — Laughter and Tears in Old Split*, Department of Slavic Languages, The Pennsylvania State University, 1970). Koju godinu kasnije Magner je objavio članak u kojemu je skicirao neke karakteristike splitskoga suvremenog govora (Ghe Dialect of Split. A Preliminary Sketch *Xenia Slavica. Papers presented to Gojko Ružičić on the Occasion of his Seventh-Fifth Birthday*. The Hague, Mouton, 1975, 125–132). Sljedeće godine pojavio se njegov sličan članak u hrvatskom jeziku, ponešto proširen i produbljen novim spoznajama, sa značajnim odsjekom o splitskoj diglosiji (Zapažanja o današnjem splitskom govoru, *Čakavska rič*, Split, 1976, br. 2, str. 83–92). Proučavanjem diglosije i bilingvalnosti u suvremenom splitskom govoru Magner će se još opširnije pozabaviti u sljedećem radu, koji će na neki način biti sinteza i *corollarium* njegova istraživanja suvremenog splitskog razgovornog jezika (vernakulara). (Diglossia in Split, *Folia Slavica*, vol. 1, n. 3, Sociolinguistic Problems in Czechoslovakia, Hungary, Romania and Yugoslavia, Columbus, Ohio, 1978, str. 400–436d). Na Magnerovo je izlaganje ponešto kritički reagirao slavist Rado L. Lencek (Commentary on Papers by Magner and Toporišić, op. cit. str. 492–496). Splitskom govoru je Magner opet posvetio odlomak u svojem prilogu temi »Jezik i grad«, što ju je 1983. objavio riječki časopis *Argumenti* a organizirala i priredila anglistica Dunja Jutronić-Tihomirović. Tu Magner ponajprije ponavlja svoj omiljeni prigovor jugoslavenskim dijalektolozima (što ga je prvi put uputio još 1966. u studiji o zagrebačkom dijalektu) da u svojim ispitivanjima »i nadalje zadržavaju Vukovu orijentaciju prema selu i uglavnom ignoriraju i ne ispituju govor stanovnika grada,« ali ipak kao iznimku spominje monografiju Milana Mogušaa (1966) o senjskom govoru.

Ovdje bi trebalo spomenuti još nešto. Magner se (i ne samo on) vrlo pojednostavljeno služi pojmovima »urbano« i »ruralno« stanovništvo, a stvarnost nije tako jednostavna, makar nije u tom smislu što u nas ima velikih naselja, tzv. gradova, koji to jesu *brojem stanovnika*, dakle kvantitativno, ali životom, sviješću, kulturom, načinom života, ponašanjem njegovih stanovnika? Zatim: što je to reprezentativni uzorak u takvim aglomeracijama (bolje bi bilo reći konglomeratima)? Koji socijalni, profesionalni sloj? Ima li razlike između gradskih četvrti? Što je sa fluidnošću, migracijama gradskog stanovništva, konkretno u Splitu? Sve su to pitanja i problemi na koja valja odgovoriti i riješiti ih prije nego se pokuša odrediti i definirano reći u kojoj je mjeri stanovništvo kojeg velikog naselja (Splita) u r b a n o , urbanizirano a u kojoj nije. Same statistike, brojke, ne kazuju mnogo, dapače govore vrlo malo, a mogu i zavesti na krive pretpostavke, metode, rezultate i zaključke. Rekao bih čak i to da je za svako specifično razdoblje potrebna specifična metodologija.

Nakon ove digresije vratimo se spomenutom Magnerovu članku. Autor u njemu ukratko rezimira ono što je već prije opisao u svojim redovima o splitskom govoru i zatim primjer istog teksta iz svakodnevnog razgovora što ga je prije citirao u zagrebačkom govoru sada prevodi na splitski.

Već spomenuta anglistica Dunja Jutronić-Tihomirović svoj je prvi rad o splitskom govoru objavila 1984. ali do njega, nažalost, nisam mogao doći (Neki aspekti govora grada Splita, *Godišnjak Saveza društava za primjenjenu lingvistiku*, Sarajevo 1984.) Otada se ona u nizu radova uspješno bavi splitskim razgovornim jezikom (vernakularom) mladih naraštaja. U sljedećem radu istražuje neke fonološke pojave (Jedna moguća sociološka univerzalija, *Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet — Zadar, Radovi, Razdio filoloških znanosti* (15, 1985/1986, Zadar 1986, str 17–28). Iste godine piše o nekim morfološkim promjenama (Mor-

fološke promjene u splitskom vernakularu, *Filologija* br. 14, Zagreb, 1986, str. 153–160). Godinu dana kasnije objavljuje rad u kojemu daje deskriptivnu analizu urbanog idioma u gradu Splitu (Dijalekt ili vernakular?, *Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet Zadar, Radovi, Razdio filoloških znanosti* 27/17 / 1987/1988, str. 5–16). Usporedbom vernakulara starije i mlađe splitske generacije u nekim pojavama fonološke, morfološke i sintaktičke razine bavi se autorica u radu što je publiciran na engleskom jeziku (Language change in an urban setting, *Linguistic and Literary Studies in Eastern Europe* 26, *Yugoslav General Linguistics edited by Milorad Radovanović*, Amsterdam/Philadelphia, 1988, str. 145–162). Najnoviji autoričin rad je prvi pokušaj u nas da se »objasni proces jezične akomodacije na sintaktičkom nivou koristeći se Trudgillovom hipotezom 'fiksno put' iz teorije jezične akomodacije« (Jezično prilagodavanje na sintaktičkom nivou, *Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet – Zadar, Radovi, Razdio filoloških znanosti* (18), 1988/1989, Zadar, 1989, str. 51–62).

² crf. Nataša Bajić-Žarko: Splitski antroponimi krajem XVI. do 30-ih godina XVII. stoljeća, *Čakavska rič*, Split, 1986, br. 1, str. 33–66, passim.

³ Radovan Vidović: O frekvenciji romanskoga leksika talijanskog (mletačkog) porijekla u splitskom čakavskom govoru, *Čakavska rič* Split, 1973, br. 2, str. 65–66.

⁴ Radovan Vidović: op. cit. 61–62.

⁵ Ivo Rubić: *Gravitacija susjednih žitelja Splitu*, Zagreb, 1930, str. 113.

⁶ Ivo Rubić: ib.

⁷ Ivo Rubić: op. cit. str. 115.

⁸ Ivo Rubić op. cit. str. 116.

⁹ cfr. *Statistički godišnjak Općine Split*, 1982, Split, 1982, prema podacima za 1977–1980, tabela 3–13, te 3–19, str. 40.

^{9a} D. Juteonić-Tihomirović, istraživač splitskog vernakulara, također ispituje govor skupine splitskih studenata služeći se u takvu kriteriju izbora s Rankom Bugarskim, pa piše: »Treba tražiti najtipičniji idiom vezan za jedan grad a taj je izgleda govor omladine školovane i rođene u tom gradu.« (Jezik grada, *Argumenti*, Rijeka 1983, br. 1–2, str. 202); u radu pak što ga je objavila nešto kasnije (1985/1986) analizirala je govor dviju grupa, jedna se sastojala od osoba koje su u najboljem slučaju imale srednje obrazovanje a druga od studenata (Jedna moguća sociolingvistička univerzalija, *Radovi Razdio filoloških znanosti*, 15, 1985/1986, Zadar, Zadar, 1986, str. 18).

¹⁰ Cfr. Ivo Rubić, citirano djelo; zatim Slobodan Bjelajac: *Imigracije u područje splitske aglomeracije*, Split 1977; Ivo Šimunović: *Grad u regiji*.

¹¹ Nataša Bajić-Žarko, op. cit. str. 111.

¹² Cfr. Božidar Finka: »... pa se pretežno čakavskima mogu smatrati svi govori i dijalekti u kojima uz zamjenicu *što* ili *kaj* supostoje spomenuti tragovi zamjenice *ča*« (tj. zamjenica *ča* u prijedložnim svezama *za, po, na, u + ča*) jer »Gdje se god zadržao taj trag zamjenice *ča* ondje su vrlo vitalne i druge bitne čakavske osobine...«, *Čakavska rič*, Split 1971, br. 1, str. 15. Cfr. također u — Milan Moguš: *Čakavsko narječje*, Zagreb, 1977, str. 100–103.

¹³ Ljubo Plenković: *Da se ne zaudobi*, Split, 1990, str. 53–55.

Zaključak

Stalnim i sve većim pritjecanjem štokavskog pučanstva iz blize i dalje okolice u Split, osobito nakon velikih mletačko-turskih ratova u 17. i 18. stoljeću, splitski je govor sve više i brže gubio svoje primarne čakavske osobine. Nakon propasti Venecije, za vrijeme austrijske vladavine pa u dvadesetom stoljeću ti su se procesi još ubrzali i intenzivirali, tako da se u drugoj polovici ovoga stoljeća splitski vernakular, osobito u ustima mladih naraštaja više ne može nazvati čakavskim. U najboljem slučaju on zaslužuje naziv štokavoidnog čakavskog, polučakavskog idioma. Već su migracijski procesi u prvoj polovici našega stoljeća pokazivali da će pridoš-

lice, dakle oni koji nisu rođeni u Splitu, uskoro prevladati nad onima koji su u njemu rođeni, a to se posve dogodilo nakon drugoga svjetskog rata.

Ispitivanje na anketnom testu od 200 pojmova u ovećoj grupi od 137 studenata (1988/1989) govori da ih ima tek nešto preko polovice koji od rođenja borave u Splitu. Ispitivanje u grupi od 111 studenata 1990/1991. šk. god. pokazuje da ih ima 63 % koji su rođeni u Splitu a da im roditelji nisu rođeni Splitsani. U prvom su uzorku najbrojniji bili oni (oko 42 %) u čijim anketama (testovima) ima oko 20–40 % sačuvanih leksema iz starijega sloja. Druga analiza pokazuje da se stari leksik brzo gubi već od generacije do generacije; usporedba sedmero studenata iz svake generacije daje ove razlike: 1076 pozitivnih poena u korist starog leksika za 1988/ 1989. i samo 671 za 1989./1990.

Mnogi studenti alterniraju (dubletiraju) svoj rječnik, naizmjenice upotrebljavajući, u raznim situacijama, rješenja iz starijega i novijeg leksemskog sloja; tako analizirani slučaj u 200 anketnih mogućnosti alternira 141 leksem dvostruko, a 13 leksema čak trostruko.

Ispitivanje izabrane skupine pojedinih karakterističnih čakavskih riječi na ovećem studentskom uzorku također je učvrstilo spoznaju kako se u Splitu, pogotovo rječniku u mladih, ubrzano gube čakavske osobine, pa i u onih koji imaju izrazitu splitsku biografiju (tj. rođeni su im u Splitu i otac i majka). U tom se smislu čakavsko narječje bolje sačuvalo u nekih studenata iz Kaštel-Sućurca.

Najfrekventniji pozdrav splitskih studenata je *čao/bao* (27,5 %), odmah zatim slijedi *bog* (25,5 %), pa *adio* (22,5 %), pa *zdravo* (18 %) itd. Pozdrav *čao/bao* ušao je u splitski vernakular vjerojatno iz vernakulara većih gradova iz unutrašnjosti (studenti misle iz Beograda); iz talijanskog jezika nije, supstratna nije, jer je splitski govor starijih generacija nije poznavao. Oni (rjeđi) studenti koji se biografski mogu smatrati izrazitim Sličanima najčešće su se izjasnili za pozdrav *adio* i *bog*.

Vrlo su indikativni podaci o zamjenici *ča* također u prijedložnim vezama: 96 % je izjavilo da upotrebljavaju samo *šta* (*što*), a samo trojica *ča* (otočani). *Ča* u spoju s prijedložnim vezama također upotrebljavaju samo otočani.

Druga generacija (kćerka studentica u Splitu) u razgovoru s majkom u svom mjestu na otoku Braču neće više upotrijebiti oko 10 % leksika što bi ga upotrijebila majka u razgovoru npr. sa svojom vršnjakinjom iz mjesta; međutim slika se uvelike mijenja kada anketirana studentica opisuje svoj leksik što ga upotrebljava u razgovoru sa svojim društvom u Splitu (a koje se ne sastoji od osoba sa studentičina otoka!): mijenja se više od polovice leksema, koji su u popisu od 200 riječi, gube se mnogi talijanizmi, njezin se novi, ovaj put splitski vernakular, sastoji od oko 90 % hrvatskih standardnih riječi.

Grupa od šezdesetak studenata ocjenjivala je jedan humoristički tekst u splitskom govoru. Svaki je pojedinac ocijenio posebno jezičnu razumljivost a posebno humorističnost. Rezultat je bio iznenađujuće visok: obje su prosječne ocjene iznosile 4,1.

SPLITSKI GRAFITI S JEZIČNE STRANE

SAŽETAK

Zidni grafiti nisu izum našega vremena, ali su u naše vrijeme stekli posebnu popularnost pa im se počela posvećivati veća istraživačka sociolingvistička pažnja. Naši su grafiti sakupljeni s područja grada te nekih naselja u blizini, od Trogira do Omiša. Popis obuhvata 833 grafita, koji su klasificirani prema tematici (sadržaju poruke) i jeziku. Budući da je grada sakupljena u dva puta, usporedba između dvije generacije grafita pokazuje određene razlike u sadržaju i jeziku. Osobito su značajne promjene u frekvenciji od jedne (1988.) do druge generacije (1990) u tome što je postotak u grupi zabavne glazbe i u sportu u 1990. pao prema onome u 1988., ali je zato onaj u politici i sociologiji narastao gotovo dvostruko. To je zacijelo bilo uvjetovano temeljitom promjenom političkih prilika u 1989. i 1990. godini. Također je vrlo simptomatično to što u nekim grupama (npr. 4.) u 1988. nije još bio zabilježen nijedan grafit (pobačaj), a u 1990. oni iznose već 7 %; zabrinjava i porast narko-teme: u 1988. ona iznosi 1,7 % a u 1990. čitavih 4 %. Isto su tako vrlo izrazite jezične promjene u te dvije generacije splitskih grafita: u relaciji s porastom političko-socijalnih tema i tenzija stoji i značajan porast hrvatskog jezičnog medija: hrvatski se jezik sa 20,9 % u 1988. penje na čitavih 70,9 % dvije godine kasnije, dok zajedno s općim relativnim opadanjem postotka grafita s temom zabavne glazbe pada i onaj engleskoga sa 52,9 % na 19,1 %. Gubi se i talijanski, postaje upravo zanemariv, a tako isto i udio ostalih jezika. Hrvatski je većinom u svom književnom obliku, relativno je malo slučajeva dijalektalnih odstupanja, većinom su to ikavske zamjene jata. Svi su grafiti pisani latinicom.

Autori grafita su najčešće učenici i (mlađi) studenti, a najčešće se upotrebljavaju automobilski lak (često crni) ili flomasteri raznih boja. Usporedba splitskih grafita s jednom subjektivnom zbirkom koju je sastavio D. Andrić pokazuje da ima vrlo malo dodirnih točaka.

SPLIT GRAFFITI FROM THE LINGUISTIC ASPECT (Summary)

Graffiti are no invention of the present times. Still, nowadays they have become so popular that they have incited socio-linguistic researches. 833 graffiti collected in the city area and in some nearby places from Trogir to Omiš have been listed and classified according to themes (contents, messages) and language. As the subject matter was collected twice, the comparison between the two generations of graffiti shows certain differences both in contents and idiom. The changes in the frequency from the first (1988) to the second (1990) generation are particularly significant.

Namely, in 1990 the percentage in the group of pop music and sport was greatly reduced since 1988, but that in politics and sociology almost doubled. This was, certainly, due to the basic changes in political conditions in 1989 and 1990. It is symptomatic that in some groups (e. g. 4) in 1988 not a single graffito (abortion) was registered, while in 1990 there were 7 % of them represented; the increase in narcothemes is exceptionally disturbing from 1.7 % in 1988 to 4 % in 1990. Very cha-

racteristic are the changes in the idiom of these two generations of Split graffiti: in relation to the increase in the politico-social themes and tensions the Croatian linguistic medium increased considerably, from 20.9 % in 1988 to 70.9 % two years later. With a generally relative decrease in the percentage of graffiti with the pop-music themes written in English dropped from 52.9 % to 19.1 %, and those in the Italian and other languages became thoroughly neglected. The Croatian forms are written in Latin characters. The authors of the graffiti are mostly in the standard language with relatively few cases of dialectal expressions, mostly the ikavian version of »jat«. All these graffiti are most often pupils and (younger) students using most frequently motor-car (black) varnish or rapid markers of different colours. The comparison of the Split graffiti with a subjective collection made by D. Andrić shows to have very little in common.